

Budapest felszabadítása

A Budapestet felszabadító harcok előzményei. Budapest körülzárása

A második világháború befejező szakaszában, 1944 nyarán a Vörös Hadsereg újabb nagy győzelmeket aratott. A szovjet csapatok nagyarányú előnyomulása következtében Románia, Bulgária és Finnország fegyverszünetet kért. Románia és Bulgária felszabadítása után a Vörös Hadsereg 1944 szeptemberében Magyarország határára érkezett. A 2., a 3. és a 4. ukrán hadseregcsoportnak jutott az a feladat, hogy felszabadítsa hazánkat a fasiszta megszállás alól. A szovjet csapatok szeptember 23-án lépték át a magyar határt, és megkezdődtek Magyarország felszabadításáért folytatott hadműveletek. Hamarosan felszabadult az ország keleti része, Tiszántúl s vele Debrecen. A szovjet csapatok egységei gyorsan nyomultak előre, október 11-én felszabadult Szeged, október második felében a Duna—Tisza közének déli része, és nyitva állott az út az ország fővárosa, Budapest felé.

A Budapest felszabadítását célzó hadműveletek időszaka tulajdonképpen már október végén megkezdődött. A 2. ukrán arcvonal erői — Malinovszkij marsall vezetésével — október utolsó napján áttörték a Duna—Tisza közötti német arcvonalat. A következő napon elfoglalták Kecskemétet, és november 5-én délről és délnyugatról megközelítették Budapestet. Az arcvonal erői egyidejűleg kiszélesítették az áttörést észak felé, és november 4-én elfoglalták Szolnokot, átkeltek a Tiszán, majd Miskolc, valamint Eger irányában előretörve, november 11-én elvágták a budapest—miskolci vasútvonalat.

A fasiszta hadvezetés minden fellelhető tartalékot összevont Budapest körzetében, és mintegy 12 hadosztályt vonultatott fel lázas sietséggel a főváros védelmére.

Ugyanebben az időben a 3. ukrán arcvonal egységei Tolbuchin marsall vezetésével nyugat felé előretörve, Mohácsnál átkeltek a Dunán, november 29-én elfoglalták Pécsét, és megkezdődött Dél-Dunántúl felszabadítása. Egymás után foglalták el a fasiszta csapatok támaszpontjait. A szovjet arcvonal erőinek egy része támadást kezdett nyugati irányba, és december 2-án elfoglalta Kaposvárt. Az erők másik része észak felé, a Duna mentén támadott, és felszabadította Paksot. December 7-re teljesen megtisztították a Balaton déli partját és Székesfehérvár, valamint Nagykanizsa felé közeledtek. Bicske irányában áttörve december 24-én elérték Esztergomot. Majd átkelve a Dunán, egyesültek a 2. ukrán hadsereggel. Ezzel december 26-ra befejezték a főváros teljes körülzárását.

A német hadvezetés a Tolbuchin marsall vezetése alatt álló erők nagy sikerei következtében arra kényszerült, hogy tartalékait is bevesse és erőit átcsoportosítsa. Ezért a Balatonnál és Budapesttől délnyugatra december folyamán kb. 10 hadosztályt csoportosított.

Ebben az időben a 2. ukrán arcvonal csapatai Budapesttől északkeletre és délre ugyancsak fővárosunk felszabadító hadműveleteire készültek. Egyidejűleg azonban az arcvonal más szakaszán eredményes támadásokat folytattak, s ezek során december 3-án elfoglalták Miskolcot és elérték Csehszlovákia déli részét. A 4. ukrán arcvonal csapatai pedig Sátoraljaújhely elfoglalása után Kelet-Szlovákiában Kassa irányába törtek előre.

December 9-én Budapesttől északkeletre 120 km-es arcvonalon omlott össze a német védelem. A szovjet hadsereg csapatai elfoglalták Balassagyarmatot és Vácot, s ezzel egyidejűleg Budapesttől délre átkeltek a Dunán és elfoglalták Ercsit. Az áttörést északnyugati és nyugati irányban kiszélesítették. Északkeleten december végére elérték az Ipoly egész vonalát, majd északnyugati irányban behatoltak Csehszlovákiába.

A magyarországi előretörés, Budapest körülfoglalása, ostroma, majd felszabadítása és Csehszlovákia felszabadításának megkezdése korántsem „különálló epizódja” a második világháborúnak. Mindez előkészítése, megindítása volt a Vörös Hadsereg diadalokban gazdag téli offenzívájának, amely 1945 januárjában és februárjában — Budapest felszabadításának idején — bontakozott ki. Ennek során a szovjet haderő történelmi jelentőségű győzelmet aratott a fasiszta hadsereg fölött.

A teljes hadihelyzet áttekintéséhez hozzátartozik, hogy a Vörös Hadsereg egységei január első felében kezdték meg téli támadásukat a hadszíntér egyéb szakaszán is. Ugyanis a nyugati front nehéz helyzete arra készítette az angol miniszterelnököt, hogy azonnali segítséget kérjen a szovjet Fegyveres Erők Legfelső Főparancsnokától, s ezért a szovjet hadsereg „az 1945. január 20-ra tervezett offenzíváját január 12-én indította meg”.¹ Diadalt diadalra halmozva nyomultak előre nyugat felé, újabb dicsőséget szerezve a szovjet fegyvereknek.

1945 januárjában a Vörös Hadsereg — a Balti-tengertől a Kárpátokig 1200 km szélességben — áttörte a németek évek során kiépített, hatalmas védelmi rendszerét. A szovjet haderők kitartó harcok közepette Kelet-Poroszország határától a Visztula alsó folyásáig 270 km-t, a Varsótól délre alkotott visztulai hídfőtől az Odera alsó folyásáig 570 km-t, a szandomierzi hídfőtől Német-Szilézia irányában 480 km-t nyomultak előre.

A harcok eredményeképpen a Vörös Hadsereg teljesen felszabadította Lengyelországot, Csehszlovákia területének jelentékeny részét, elfoglalta Budapestet, és kivezette a háborúból Németország utolsó európai szövetségesét, Magyarországot. Elfoglalta Kelet-Poroszország és Német-Szilézia nagy részét, s utat tört Brandenburgba, Pomerániába és Berlin kapuihoz.

A szovjet támadások sikerei mindenekelőtt meghiúsították a németek téli támadását nyugaton. Ugyanis a német hadvezetés „kénytelen

volt újabb több tucatnyi hadosztályt átvezényelni a szovjet—német frontra”² s ez lehetővé tette a nyugati csapatoknak, hogy támadásba menjenek át. A német offenzíva célja Belgium és Elzász elfoglalása lett volna. A szovjet győzelmek ugyanakkor lehetővé tették a szövetséges hadseregeknek, hogy a nyugati támadó hadműveleteiket egybekapcsolják a Vörös Hadsereg keleti támadó hadműveleteivel.

Ilyen volt a helyzet az európai hadszíntéren 1945 januárjában és februárjának első felében. E győzelmek heteiben, a Vörös Hadsereg téli offenzívájának idején indultak harcba a magyar fővárosért, Budapest népének megmentéséért a szovjet emberek, a hős szovjet nép fiai, akik vérüket hullatták, életüket áldozták a magyar nép szabadságáért.

Budapest jelentősége

A magyar főváros stratégiai jelentősége ismert volt barát és ellenség előtt egyaránt. Csak a nézőpontok voltak különbözők. Budapest helyzetét és jövőjét másként látták az önfeláldozó magyar hazafiak, és másképpen a hazaáruló horthysták és a nyilas bérencek. Másként ítélték meg Budapest helyzetét és jövőjét Moszkvában, mint Berlinben.

Budapest az ország szíve volt. Jelentőségét növelte, hogy nemcsak közigazgatásilag, de iparilag is az ország központja. Nagy politikai és stratégiai jelentősége abban volt, hogy földrajzilag központja Délkelet-Európának. Minden fő vasútvonal (kb. 20) és országút Budapesten halad keresztül. A magyar főváros mintegy kapuja Ausztriának, Csehszlovákiának és Németország déli részének. A német hadvezetés számára egyben jó felvonulási területnek számított, és fel is használták a balkáni államok elleni támadásokban. Nem lehetett lebecsülni Budapest gazdasági jelentőségét sem, hiszen itt összpontosult a magyar gyár-
ipar több mint kétharmad része. Budapesten sok nagy hadiüzem, gépgyár, vegyigyár és hajógyár, sok könnyűipari és élelmiszer üzem termelt, s a hitleristák mindezt a német hadsereg szolgálatába állították. Az sem volt utolsó szempont, hogy Budapest az egyik legnagyobb európai város. Elővárosaival és peremközségeivel lakóinak száma megközelítette a másfél milliót, s magától értetődően az ország legjelentősebb kulturális központja volt. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a Hitler-fasiszták minden erővel meg akarták tartani a magyar fővárost. Budapest feláldozásával a Németországba vezető utat akarták védelmezni. S ugyanakkor látták azt is, hogy Budapest elvesztése a német fasiszták számára egyben az egész ország elvesztését jelenti.

A magyar nép józanul gondolkodó része már régen felismerte, hogy amit a németek és magyar bérenceik az országban műveltek, annak a magyar honvédelemhez s a magyar nép érdekeihez semmi köze sincs. Azok a harcok, amelyeket a német fasiszták és a nyilas hordák Magyarországon folytatottak, egyedül csak azt a célt szolgálták, hogy a magyar városok, vasutak, hidak felrobbantása és felgyújtása árán néhány nappal késleltessék a Vörös Hadsereg támadását az osztrák határok ellen.

A német fasisztáknak Budapesttel kapcsolatban is általános szempontjuk volt: lassítani, bénítani a szovjet előrenyomulást; s a magyar nép nagyfokú vér- és anyagi áldozata árán is megszervezni Bécs védelmét. Budapesten a németek Bécsset védték, s feláldozták a magyar fővárost, hogy a Bécs környékén levő német hadiipart megmentésük. Mint ismeretes, a németek hadiiparuk jelentős részét áttelepítették Bécs és Grác környékére, azt gondolva, hogy a hadiipar így biztonságban van a légitámadások ellen. Akkor még nem is gondoltak arra, hogy a Vörös Hadsereg elérhet Bécs körzetébe.

Budapest „védelme” a hitleri fasiszták részéről azt is jelentette, hogy a háború elhúzódása biztosítja számukra Magyarország és a magyar főváros iparának, élelmiszerkészleteinek, értékeinek elrablását, s egyben emberanyagának mozgósítását és nyugatra telepítését. Budapest a Dunántúllal szabad prédája lett a náci rablóknak, akik a kiürítés örve alatt dúltak, fosztogattak, s hurcolták Ausztria felé a magyar föld kincseit.

Mindennek érdekében Budapesttel kapcsolatban fontos szempontnak tartották a német fasiszták: letörni minden magyar ellenállást, amely a német fasiszta hadvezetés terveit keresztelheti, a amelynek góca elsősorban a fővárosban lehet meg. Galád terveik érdekében az utolsó golyóig, az utolsó épen maradt tégláig „védeni” akarták Budapestet. A tengernyi magyar vért és értéket pocskékolva „védelmezték” akkor is, amikor Budapestet a szovjet csapatok már körülzárták és a városban rekedt fasiszta egységeket elvágták tartalékaiktól.

Ilyen szempontok érvényesültek a német fasiszták részéről Budapesttel kapcsolatban.

Merőben más célok vezették a szovjet harcosokat a magyar fővárosnál: a német fasiszta ellenállás felszámolása volt a cél. Ez egyben a fasizmus mielőbbi, teljes vereségének előmozdítását, a nácik által leigázott népek felszabadítását, a népek számára a béke megteremtését jelentette. De ugyanakkor ebben az esetben jelentette Budapest lakosságának felszabadítását, s a főváros sokat szenvedett népe számára a hőn óhajtott békét is.

A Tiszántúl felszabadított része szakított a hitleri Németországgal, s nevében az Ideiglenes Kormány kinyilvánította fegyveres szembefordulását a fasizmussal. Budapest felszabadításával teljes egészében meg lehetett fosztani Németországot utolsó szövetségesétől és teljessé tenni Magyarország szembefordulását a német fasisztákkal. A főváros felszabadulásával — a Tiszántúl után — most már országos viszonylatban újabb lendületet nyerhetett a nácizmussal való szembefordulás s a demokratikus erők kibontakozása.

Budapest mint a magyar ellenállási mozgalom központja

A szovjet célok és a magyar ellenállási mozgalom célkitűzései teljesen egyeztek fővárosunkkal kapcsolatban. Nemes célok és nagy törekvések voltak ezek: a magyar vér felesleges pocskékolását elkerülni, a honvédséget megmenteni; a lakosságot megkímélni a felesleges élet- és anyagi

áldozatoktól; Budapest értékeit, műemlékeit s magát a fővárost megmenteni a pusztulástól.

Budapest akkori helyzetét nehéz lenne megérteni, ha figyelmen kívül hagynánk a becsületes hazafiak kibontakozó ellenállási mozgalmát. Történelmi tény, hogy március 19., a német megszállás után is, történelmünk e legtragikusabb időszakában a kommunisták az első sorokban küzdöttek nemzeti felemelkedésünkért, népünk önállóságáért és függetlenségéért. A kommunisták a Békepárt útján össze tudtak fogni és irányítani tudták a németellenes erőket. A Békepárt kezdeményezésére jött létre 1944 májusában a Magyar Front,³ amely fontos szerepet töltött be az antifasiszta, demokratikus erők tömörítésében és a nemzeti összefogás megteremtésében. A korabeli dokumentumok igazolják, hogy a Békepárt milyen következetesen harcolt az ellenállás megszervezéséért és a Magyar Fronton belül a munkásosztály vezető szerepének biztosításáért. Csak mindezek ismeretében láthatjuk, hogy az ellenállási mozgalom milyen mértékben tudott hozzájárulni az események alakulásához.

Fővárosunkat a szovjet hadsereg szabadította fel, de egyes emberek, kisebb partizán csoportok, s közöttük döntően a budapesti kommunisták mégis maradandó érdemeket szereztek: akadályozták a fasiszták hadmozdulatait, s megvédték a nemzet vagyonának egy töredékét a fasiszta rablók elől. S ami a legdöntőbb: megvédték a magyar nép becsületét. Számosan a magyar nép hivatott vezetői közül és sokan a névtelen harcosok közül hősi halált haltak, s önfeláldozásukkal bizonyították: a magyar nép nem azonos Horthy és Szálasi körével.

A magyar ellenállási mozgalom kibontakozásában döntő szerepe volt a Kommunisták Magyarországi Pártjának, majd annak megszűnése után, 1943 júniusától a Békepártnak, s végül a különféle demokratikus pártok összefogásából megszületett Magyar Frontnak. Ebben a tömörülésben részt vettek a Békepárt mellett a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, majd később a Parasztpárt, de részt vettek benne más hazafias erők is. A kommunisták a Békepárton keresztül vettek részt a Magyar Front munkájában, amely a hazafias erők mozgósításának, vezetésének szervezeti formája volt. A Békepárt kétségtelenül szerzett érdemeket e harcok során, de lazább szervezeténél, döntően a propaganda-munkára irányuló tevékenységénél fogva nem pótolhatott egy forradalmi kommunistá pártot. A KMP újbóli megalakulása új feltételeket teremtett, új harci formákat vitt az ellenállási mozgalomba.

1944. szeptember 12-én a párt akkori vezetősége megváltoztatta a feloszlatai határozatot és felhívásban közölte, hogy a Kommunista Párt újra megalakult és folytatja harcát. Újból megjelent az 1942-es nagy üldözések idején megszűnt Szabad Nép, amely fontos szerepet töltött be „a munkásosztály és a demokratikus erők mozgósításában” és Budapesten s vidéken „a fegyveres ellenállás szervezésében.”⁴

A Kommunista Párt újjászervezése élesztője lett a nemzeti antifasiszta ellenállásnak. A kommunisták élére állottak e harcnak, nehéz feladatok végrehajtásával mutattak példát, ugyanakkor bátorították,

szervezték a más pártokhoz tartozó vagy pártonkívüli hazafiakat a nemzeti felszabadító harcban. Mindenekelőtt a munkásosztályt szervezték harcba, s köréje a többi társadalmi osztályból és rétegből szövetségeket gyűjtöttek. E nemzeti felszabadító harc során Budapesten s a főváros övezetében a magyar munkások és más hazafiak elévülhetetlen érdemeket szereztek.

Igy pl. 1944 szeptemberében a Csepeli Magnéziumgyár munkásai egy éjszakai légiriadó alatt felgyújtották a gyár magnéziumkészletét. Tettük komoly károkat okozott a hitlerista hadigépezetnek. Budapesten a Soroksári út melletti vasúti töltésen kisiklattak egy német katonavonatot, két vagon lefordult a töltésről. Szabotálták a tölténgyár termelését, amely 84%-kal csökkent. Gömbös Gyula szobrát „ismeretlen tettesek” leöntötték kátránnyal.

Szeptembertől kezdve egyre gyakoribb jelét látjuk Budapest utcáin a németellenes felírásoknak, pecséteknek, röpcéduláknak és egyéb sajtótermékeknek. A Kommunisták Magyarországi Pártja és a Magyar Front munkáján kívül is rengeteg kis csoport szolgálta ezzel a magyar nép ügyét.⁵

Igy például: A nemzeti antifasiszta front hírei közé tartozik a hazafias érzelmű diákok elhurcolása. A Móricz Zsigmond halálának második évfordulójára rendezett temetői ünnepségről a magyar Gestapo pribékjei elhurcolták a Györfly Kollégium volt igazgatóját, s ezzel egyidejűleg letartóztatták a fővárosi diákság több derék harcosát.

Október hónappal a nemzeti felszabadító harc újabb tényei születtek a fővárosban. Egyre gyakoribbak lettek a németellenes cselekmények, szabotázsok, tüntetések, robbantások és gyűjtogatások. Mind gyakrabban robbantak fel német utánpótlást szállító szerelvények és autók.

Például: A budapesti Wesselényi utcában elhelyezett német lak-tanyába két kézigránátot dobtak. Első komoly példája volt ez a németek elleni fegyveres ellenállásnak. Budapest külső kerületeiben megkezdődtek a röpgyűlések. Lelkes és derék ifjúmunkások a munkásházak udvarán szólították fel a munkásokat a németellenes harcra. Október 6-án — halálának évfordulóján — felrobbantották Gömbös Gyula szobrát. A „GPU” című „antibolsevista” propagandafilmét játszó Uránia-mozi ablakait bezúzták. A Horthy-ligeti repülőgépgyárat a kőbányai sziklapincében helyezték el, azonban a gyár képtelen volt új helyén teljes gőzzel megindulni, mert a legfontosabb gépek mindig „felmondták a szolgálatot”. A fegyveres vállalkozások sorába tartozik a német gépkocsik elleni merénylet. Az Astoria-szálló mellett lángrollobbant egy német autó. Az első merényletet egyre több hasonló cselekedet követte. A Gestapo részére a Belügyminisztérium túslistát készített. A listán haladó szellemű értelmiségiek, írók, papok, tanárok neve szerepelt.⁶

Az ellenállás budapesti hősei segítséget kaptak az ország különböző területein működő magyar partizánegységektől. Ezekben a hetekben már mind gyakrabban és gyakrabban esett szó a Magyarország területén működő partizánokról. Röpcédulák jártak az országban kézzől kézre,

és a rádió hallgatói gyakran hallották az éter hullámain keresztül a partizánok üzenetét.

A kibontakozó ellenállási mozgalom szüntelen ösztönzést és nagy segítséget kapott azoktól a hazafiaktól, akik a Szovjetunióban dolgoztak a magyar jövőért, Magyarország felszabadításáért. A felvilágosító, buzdító szó a rádión, röpiratokon, sajtón keresztül sugárzott Budapest felé. A magyar hadifoglyok antifasiszta nevelése, számtalan kiváló ejtőernyős harcos hazaküldése, a magyar újjászületés programjának kidolgozása, a nemzeti erők összefogásának előmozdítása mind-mind a magyar ellenállási mozgalmat élesztette.

Az ellenállási mozgalom erősödésének — nem utolsósorban — nagy lendületet adott a Vörös Hadsereg gyors előnyomulása is. Ez nagy hatással volt az ország belpolitikai helyzetére, s a dolgozó tömegek hangulatára. Az uralkodó körök is — Horthyval az élen — megdöbbentek és tanács-talanul állottak. Miután az angol és amerikai orientáció híveinek terve sem sikerült, végső kétségbeesésükben kénytelenek voltak október elején a Szovjetuniótól fegyverszünetet kérni. Létre is jött Moszkvában az előzetes fegyverszüneti megállapodás, majd október 15-én a rádióban is elhangzott a fegyverszünetet nyilvánosan kérő nyilatkozat, de annak végrehajtását Horthyék „sem katonailag, sem politikailag nem készítet-ték elő”.⁷ Ez a tény is Horthyék hazaáruló politikájára mutat. A Magyar Front hiába hívta fel figyelmüket arra, hogy a háború tovább folytatása milyen nagy veszélyekkel jár az ország számára. Figyelmeztették, hogy „Magyarországra, ha továbbra is ezen az úton halad, ugyanolyan sors vár, mint Németországra. Románia, Finnország, Bulgária példája azt mutatja, hogy a Németországgal szövetséges kis országok még elkerül-hetik a teljes pusztulást, ha szakítanak Németországgal, és cselekvési szabadságuk visszaszerzésével cselekvőleg hozzájárulnak a háború meg-
rövidítéséhez”⁸.

Horthyék az ez a figyelmeztetés sem térítette helyes útra. Osztály-érdekeik felülkerekedtek, és e hazaáruló politika és felelőtlenség következménye lett a nyilas rémuralom.

Horthy kiáltványát másnap semmisnek nyilvánította, és „megis-mételte a magyar vezérkar főnökének a csapatokhoz intézett parancsát, mely a harc folytatását rendelte el”.⁹ Ekkor is a Kommunisták Pártja leplezte le Horthyék hazaárulását és „Nyílt levélben” mozgósította a fegyveres ellenállásra. A magyar nép legjobb fiai védekeztek, és támadásba mentek át. Az ellenállási mozgalom erősödött. A magyar partizánokat ott látjuk a harc élén.

Október 16-án a Magyar Partizánparancsnokság részletes utasít-ásait¹⁰ továbbította az egyik titkos magyar adóállomás:

„A partizánok azonnal vegyék fel az összeköttetést a hazafias csapatrészekkel és egyesült erővel, fokozott aktivitással haladéktalanul lépjenek fel a Hitler-hordák és a hungarista csőcselék ellen. A hátszár-gban meg kell bénítani a forgalmat, hogy a nácik és bérenceik ne tudjanak csapatokat bevetni és hadianyagot szállítani a frontra és a hátszár-gban fellépő nemzeti erők ellen. El kell vágni a németek összeköttetéseit,

fel kell robbantani a hitleristák és bérenceik szállítmányait, meg kell semmisíteni a német helyőrséget, könyörtelenül ki kell irtani a németbérenceket, a nyilas, a hungarista és a hasonszórú hazaáruló csúrhét . . .”

A Magyar Partizánparancsnokság egy másik utasítása elrendeli:

„Ahol a német és a németeket szolgáló magyar csapatok megkezdik visszavonulásukat, ott a partizánok mindenütt előttük vonuljanak az ország szíve felé, hogy mindig a Hitler-csapatok hátországában maradjanak. Ahol a hazafias magyar csapatok elhagyják a frontot és az ország megmentésére a németek ellen fordulnak, a partizánok teremtsék meg velük a legszorosabb kapcsolatot és — mindig önálló hadműveleti egységet alkotva — harcoljanak együtt a hazafias honvédegségekkel. A partizán csapatok vonulási fő iránya: Budapest . . .”

A német hadvezetés legsebezhetőbb pontja ekkor Budapest volt. Mindez nagy és rendkívül fontos feladat elé állította a partizánokat, a magyar hazafiakat.

Ezt felismerve a Magyar Partizánparancsnokság elrendelte: ¹¹

1. Azok a partizánosztatok, amelyek még nincsenek útban Budapest felé, rögtön induljanak s fokozzák minden erővel harcukat.

2. A már Budapest környékén működő partizánosztatok figyelmüket Budapestre és a Budapestről induló vasútvonalak, országutak rendszeres elpusztítására és a dunai hajózás zavarására, a német szállítások minden eszközzel való megakadályozására összpontosítsák. Ebbe a munkába az utak melletti lakosság, a vasutasok, a dunai hajósok és a gépkocsivezetők minél szélesebb tömegét be kell vonni.

3. A partizánok lépjenek összeköttetésbe a visszavonuló honvédegségekkel. Világosítsák fel a honvédeket arról, hogy Ausztriába akarják őket vinni. Segítsenek a honvédeknek a németek elleni harcba és vonják be őket a partizánharcba.

4. Fokozni kell a németek és a hazaárulók irtását! A nyilasok elleni halálos ítéleteket múlhatatlanul végre kell hajtani.

5. A lakosságot idejében figyelmeztetni kell, hogy a németek a magánlakások kirablására is készülnek. Segíteni kell a polgárságnak megszervezni a lakónegyedek és a falvak éber őrzését a németek és a nyilasok ellen.

Budapesten és környékén partizánharcokra került sor. Budapest területén s a főváros övezetében a nemzeti ellenállás mind több tényével találkozunk. A fegyveres harc vállalkozásai és cselekedetei egyre több gondot okoznak a Vörös hadsereg nyomása alá került fasiszta hadvezetésnek. Az illegális magyar harci csoportok meg-megnyilvánuló cselekményei egyre többet foglalkoztatják a német és a magyar Gestapót.

Számos német katonai gépkocsit ért támadás. Ennek során robbant fel egy német autó a Wien-szálló előtt. Nem sokkal később a Nagykörúton robbant kézigránát egy tehergépkocsin szállított német ágyú alatt. November 28-án este a Kresz Géza utca 8. sz. ház előtt álló német teherautók egyikére dobtak kézigránátot, ami a kocsit megrongálta. És így tovább . . .

Eredményesek voltak azok az akciók is, amelyek a német vasúti közlekedést bénították. Pestújhely közelében a körvasúton és a Kelenföldi pu. közelében történt egy-egy sínrobbantás. November végén robbantás következtében 18 helyen szakadt meg a pálya az Összekötőhid és Kelenföld között.

Novemberben az Andrássy úti Nyilasház kapuórségét egy délután kézigránát támadás érte, ezalatt a mellékutcaból néhány kézigránát dobta a kivilágított tanácsterembe is. Hasonló támadásban volt része a Lehel utcai Nyilasháznak is.

Rendelkezésre áll a budapesti Rendőrfőkapitányság politikai rendészeti osztályának két jelentése. Az első november 29-én kelt. A megszóllítás — „Államtitkár Úr!” — a nyilas kormány belügyi államtitkárainak Endre Lászlónak és Baky Lászlónak szólt. A végén pedig — az „Éljen Szálasi!” üdvözlés után — a népellenes és háborús bűnös Hain Péter aláírását olvashatjuk. A jelentés arról számol be, hogy a Kresz Géza utcai kézigránátos támadásnál „a tetteket a nagy sötétségben elfogni nem tudták. A nyomozás megindult”. Továbbá: „Osztályom detektívjei 12 rendbeli vasútrobbantás, illetve megrongálás kísérlete tárgyában folytatnak nyomozást.” Végül arról ad számot, hogy a rendőrség politikai osztálya bekapcsolódott a német biztonsági rendőrség által foganatosított egyik nyomozásba, amely egy kommunista cipésmunkás és vele kapcsolatot tartó ismeretlen motorkerékpáros férfi ellen irányult. Gyánították, hogy a cipésmunkás tagja annak a csoportnak, amely az általuk nyomozott vasúti szabotázscelemekenyeket elkövette. Ezzel kapcsolatban Zuglóban és Angyalföldön foganatosított házkutatások során sokszorosítógépet, hamis rendszámmal ellátott motorkerékpárt, egy láda páncélöklöt, 140 kézigránátot és nagyobb mennyiségű olyan robbanóanyagot kutattak fel, amelyeket a MÁV pályatesteken találtak ezekben az időkben. A keresett egyéneket a jelentés időpontjáig nem találták meg. Az a tény, hogy e jelentés csak az ellenállási mozgalom tényeit és a nyomozás megindítását regisztrálja s letartóztatásokról nem ad számot, arra utal, hogy a harci csapatok a harci módszerek elsajátítása mellett beletanultak az illegálítás módszereibe is.¹²

Az ellenállási mozgalom azonban nemcsak a fasiszta hadmozdulatok bénítására s a németek és a nyilasok elleni fegyveres ténykedésekre korlátozódott. Harci feladatai közé tartozott, hogy gátolja a fasiszta rombolást és rablást, létfontosságú közüzemek s gyárak megsemmisítését vagy leszerelését és nyugatra szállítását, a kiürítési parancsok végrehajtását és a lakosság elhurcoltatását. A fővárosban és környékén nagyszerű példái születtek ebben az időben a faszizmus elleni harcnak.

A közüzemek, gyárak megmentéséért folytatott harc eredményei¹³ az ellenállási mozgalom, a Kommunista Párt nagyszerű fegyvertényei közé tartoznak.

A történelem tapasztalatai arra mutatnak, hogy a szükségleti cikkek megsemmisülése többnyire csak rövid ideig tartó, átmeneti zavarokat idéz elő a közellátásban ott, ahol a termelőeszközök rendelkezésre állnak. A félkészárúk hiánya már súlyosabban befolyásolja a termelés folytonos-

ságát és így a gazdasági életet is. Legkatasztrófálisabb azonban a termelőeszközöknek a termelésből való kikapcsolódása, mert ez az egész termelés megakadását és a gazdasági élet csődjét vonja maga után. Ez a veszély fenyegette Magyarországot akkor, amikor a németek és nyilas bérenceik ún. „bénítási” parancsokat adtak ki és a legtöbb nagyipari vállalatot arra kötelezték, hogy munka- és szerszámgépeiket szereljék le, rakják vasútra és munkásaikkal együtt szállítsák Németországba. Ha ezt az intézkedést teljes egészében sikerült volna végrehajtaniuk, akkor Magyarország pusztasággá válik, s a legjobb szakmunkások elhurcolása után az ittmaradtak teljesen reménytelen helyzetbe kerülnek.

A Kommunista Párt felismerte az országot fenyegető veszélyt és szervezeteinek egy részét ezekben a hetekben annak szolgálatába állította, hogy a németek nemzetgyilkos tervét megakadályozza. A nyilas aszanprovokátorok s a magyar és német Gestapo ellenőrzése ellenére a Kommunista Pártnak sikerült összeköttetésbe lépnie a székesfővárosi Elektromosművek, Gázművek és Vízművek néhány hazafias műszaki vezetőjével. A közművek vezetői készen mutatkoztak arra, hogy a Kommunista Párttal együtt megtegyék a szükséges óvintézkedéseket. A közművek szakmérnökei a párt náluk dolgozó szervezett munkásaival együtt működve, a nemzetőrségeket, majd a „kiszegítő karhatalmi századokat” megbízható munkásokból állították össze.

Ezenfelül nagy mennyiségű kézigránátot és egyéb fegyvert tároltak, hogy adott esetben a megbízható munkásságot felfegyverezzék a németek erőszakos rombolási kísérletének meggátlására. A Kommunista Párt emellett szükségesnek látta, hogy az Elektromosművek védelmét, amelynek budafoki erőművei látták el Budapest világítását, valamint a magyar ipar áramszükségletének tekintélyes részét, még fokozottabb mértékben szervezze meg. A Budafoki úti szomszédos Goldberger-gyár, a Röck-Gépgyár, a Felten és a Guillaume-gyár jószándékú vezetőit éppen ezért a Kommunista Párt összehozta az erőművek vezetőségével, és így lehetővé vált az esetleges német vagy nyilas rombolások elleni azonnali szervezett, hathatós védekezés. Ennek szolgálatában immár tekintélyes számú, elszánt üzemi munkás és elég fegyver állott rendelkezésre.

A párt másik nagyszabású és eredményes szervezési munkája a csepeli Weiss Manfréd Művek és munkásai védelmének megszervezése volt. E hatalmas konzern néhány vezetői beosztásban működő munkatársa készséggel lépett összeköttetésbe a Kommunista Párttal és számos vállalatánál dolgozó szervezett munkásaival, hogy az ország termelésében nagy szerepet játszó WM Műveket megóvja. Az eredmény az lett, hogy amikor Csepel munkásait, valamint a vállalatok gépeit és felszereléseit a németek és nyilasok erőszakkal vonatra akarták rakni, hogy Németországba szállítsák, 27 000 csepeli munkás szervezetten, egy emberként állott ellen és megakadályozta a fasiszták nemzetgyilkos szándékát.

Az illegális Szabad Nép 1944. december 10-i számában így számolt be a Csepelért folyó harcokról:

„CSEPEL ISMÉT AZ ÉLENI”¹⁴

December 4-én, hétfőn, a kora reggeli órákban ragasztották ki Csepelen a hirdetőményeket, amelyek tudtul adták, hogy a község déli felét még aznap ki kell üríteni. A csepeli gyárakban dolgozók a község északi felébe menjenek, a többiek pedig induljanak el gyalog a bécsi országúton Komárom felé. A lakosság, amely alig egy pár napja saját szemével látta a német rablást és fosztogatást a kiürített Soroksáron, mély felháborodással fogadta a rendelkezést. Tudták jól, hogy a kiürítés otthonukat, munkás életük minden eredményét zsákmányul dobja oda a fasiszta német és nyilas hordáknak, rájuk pedig a hajléktalanság, az étlen-szomjan kínlódás, a hideg és a kietlen téli országút minden borzalma vár. A lakosság, az asszonyok vezetésével leszaggatta a hirdetőményeket, később a községháza körül összegyülekezve, az ablakokat betörte és tüntetett a rendelet, a németek és a nyilasok ellen. A magyar honvédek és rendőrök a tömeggel együtt érezve, védtek és támogatták őket. Azt mondták a munkásoknak: »Ne hagyjátok magatokat, ne féljete a nyilas csürhétől, itt vagyunk mi és megvédünk titeket!« A kivonult nyilas karhatalom a teherautókról nézte tehetetlenül az eseményeket. Egy autón érkező nyilasvezért kódobásokkal üzött el a tömeg. Két másik nyilas, akik a honvédek közül akartak egyet elfogni, az asszonyok megverték és a katonát kiszabadították. A tüntetők egy másik csoportja fegyverrel szabadított ki a nyilas székházból 18 munkást. Azt a néhány lakost, akik az egységet megbontva, el akartak költözni, ebben megakadályozták. Holmijukat szétszórták, 3 bútorral megrakott kocsit felborítottak, egy negyediket felgyújtottak. A nyugtalanság másnap folytatódott, 6-án pedig tetőfokra hágott. Ezen a harmadik napon a község segédjegyzője, később a főjegyző is kiment a tömeg elé és kijelentette, hogy igazuk van az embereknek, ők sem mennek. Mind a kettőt letartóztatták. A nép követelte szabadonbocsátásukat.

Szerdán, 6-án délben döntő fordulat állt be. A németek és nyilasok látták a nép állhatatos harcát, közben hírül vették, hogy a honvédek a Királyerdőn fegyvert osztogatnak a munkások között; látták a dolgozók és a katonaság együttérzését, látták a rendőrök néppárti hangulatát; takarodót fújtak. Kihirdették, hogy a kiürítést visszavonják, minden marad úgy, mint volt.

Így védtek meg a hős csepeli asszonyok tűzhelyüket, a férfiak önmagukat és családjukat, a csepeli honvédek és rendőrök pedig a népet és a nép előtt becsületüket. Ez a győzelem a német és nyilas erőszak felett — történelmi jelentőségű. Példa, amely követésre vár. „Bebizonyosodott, hogy csak a harcoló és egységes nemzet élől hátrál meg a fasiszta erőszak. Csak így menthetjük meg otthonunkat, családjunkat, népünket. Csak így menthetjük meg Budapestet és ezer sebből vérző hazánkat.”

Bár a volt Weiss Manfréd-konzernhez tartozó Dunai Repülőgépgyár munkagépeinek leszerelését nem lehetett megakadályozni, de az ellenállási akcióban részvevő vezetők a Kommunisták Párt tanácsa alap-

ján és szabotázscelemekkel annyira meglassították a munkagépek leszerelését, hogy Nagytéténybe szállítás után a szovjet hadsereg gyors bekerítő hadművelete következtében sikerült a gépek Németországba szállítását megakadályozni.

Hasonlóan eredményes volt a védekezés az újpesti Phóbus Villamos Műveknél, amely január végén már szintén dolgozott. A BESZKÁRT-nál, a Magyar Posztógyárnál, a Budakalászi Textilműveknél, a Magyar Acélárugyárnál, a Trustnál, a Hoffher és Schrantznál, a Nemzetközi Kikötőnél stb. hasonló szervezési tárgyalások folytak, amelyek eredményeit, az óvintézkedések következtében megmentett nemzeti vagyon mértékét természetesen csak a felszabadulás s a helyreállítás után lehetett számba venni.

Azt azonban hamarosan meg lehetett állapítani, hogy Budapest közművei és egyes, legnagyobb, legfontosabb nehézipari és textilvállalatai a kommunisták s a hazafias vezetők és munkások tevékenysége, valamint a Vörös Hadsereg gyors előrenyomulása következtében megmenekültek a német „bénítási”, rombolási és rablási szándékoktól és a háborús események pusztításainak helyrehozatala, az újjáépítés után a magyar dolgozók, a magyar nép rendelkezésére állhattak.

A közüzemek, a nagyüzemek megmentéséért folytatott politikai harc s ezek fegyveres védelmének megszervezése mellett aktívan működő harci csoportok egyre szaporodó harci vállalkozásaival találkozunk.

A Valéria-telep előtt kézigránáttalalat ért egy német katonákkal zsúfolt autót. Hasonló eset ismétlődött meg Budán. A budapesti rendőrfőkapitányság politikai rendészeti osztálya 1944. december 3-i dátummal arról tájékoztatja a nyilas belügyi államtitkárt, hogy előző nap este a Semmelweis utca 1. sz. előtt bombával szétrobbantottak egy német gépkocsit. Ugyanez a jelentés számol be a december 2-án a Művelődés Házában (mai Erkel Színház — ahol a nyilaspárt december 3-ra nagygyűlést hívott össze) történt robbanásról. Vasárnap, december 3-án a gyűlés kezdetén az első szónok beszéde alatt újabb „pokolgép” robbant a nézőtérén. A keletkezett pánikot még úgy-ahogy elnyomták a rendezők, de a rövidesen bekövetkezett második robbanás után már hanyatt-homlok menekültek a „testvérek” a teremből. Nagy hangerővel meghirdetett tömeggyűlésük így már az első negyedórán kudarcba fulladt. Óbudán a bányászati villamosvezetéket — a tartóoszlopok kirobantásával — két ízben is megszakították az ellenállás harcosai.

1944 decemberében az illegális Szabad Nép így összegezte a helyzetet: „Köztisztviselők, hivatalok, minisztériumok, akadályozzák a nyilas banditakormány rendeleteinek végrehajtását. Magyar vasutasok, akiket 25 éven át óvtak minden munkásszervezkedéstől, gátolják a német hadiszállításokat és az ország gyors kirablását. Polgárok csatlakoznak a munkásokhoz, a gyárak védelmében — a német rablások és rombolások megakadályozására. Még a reakciós kasztszellemben nevelt honvédtisztek is tömegesen hagyják faképnél a német »Kamerádot« és tovább harcoló esküszegő társaikat. A legénység és a tisztikar körében a szökés tömegjelenséggé vált.”

Az országpusztulás sötét heteiben reményünk forrása a felszabadító Vörös Hadsereg mellett a munkásvezetés alatt álló belső szabadságmozgalom is.¹⁵ A Magyar Frontban tömörült pártok, a Magyar Ifjúság Szabadság frontja és más ellenállási csoportok november első felében létrehozták a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát. Azonban a Bizottság a javasolt „tömeges harcra való mozgósítás tervét” elvetette és ehelyett puccsszerű fegyveres felkelést tervezett.¹⁶ Eszerint dolgozta ki Budapest felszabadításának tervét. Sajnos, a felkelés vezetőit a nyilasok elfogták, halálra ítélték és kivégezték.

Az ellenállási mozgalom csak lassan bontakozott ki. Sok nehézséggel, veszéllyel és akadállyal találta magát szembe. S bár nem ért el olyan fokot, amit a hazánkra nehezedő veszély megkövetelt volna, de mégis a magyar társadalom ellenállási mozgalmává szélesedett. A nemzeti ellenállást aktív, fegyveres felszabadító harccá fokozni, ez volt a párt, a munkásosztály s a magyar nép legfőbb feladata.

A Kommunisták Párt általános sztrájkra hívta fel Csepel dolgozóit 1944. november 27-én.¹⁷

A kommunisták lapja fegyveres harcra szólította fel a nemzetet. De nemcsak harci riadót fújt, hanem a kommunisták illegális harci tapasztalatait értékesítve, megjelölte a nemzeti ellenállás aktív, fegyveres felszabadító harca fokozásának egyetlen helyes útját is:

„Kommunisták Párt tisztában van a felelősséggel, amivel osztályunknak és népünknek tartozik, amikor hozzányúl ehhez a döntő kérdéshez. Minden elkövetett hiba, kapkodás, elsietett akció csak a Gestapó provokációinak és a varsói vérengzésekhez hasonló eseteknek nyitna utat. A legnagyobb veszély mindenekelőtt az, hogy a társadalom jelentős rétegei, — különösen az értelmiség és a tisztikar — a fegyveres harc szervezését és kiszélesítését általános nemzeti jellegűvé, összetéveszti és azonosítja a fegyveres »puccs« szervezésével. Úgy képzelik el a dolgot, hogy egyetlen gombnyomásra és ugyanabban a pillanatban robbanhat ki a felkelés, az erők előzetes titkos úton való megszervezésével, a katonai szerepkörök és tennivalók pontos, tervszerű beosztásával s az összes erők előzetes titkos felfegyverzésével.

Ez az út járhatatlan, nem helyes és végzetes. Nem helyes, mert nem a harcokban kipróbált, hanem csak feltételezett erőkre alapítja egész tervét. Éppen ezért, még ha eljutna is a cselekvéshez, a leggyönyörűbben kidolgozott tervek mellett is teljes csőd fenyegeti. És végzetes, mert elképzelhetetlen a nép sok tízezres tömegének titkos felfegyverzése és az összeesküvés alapján való szervezése anélkül, hogy előbb-utóbb a rendőrség fel ne fedezze. Minden puccs és összeesküvés tehát már eleve magában foglalja saját halálos ítéletét és a legbátrabb harcosokat juttatja fölöslegesen a hóhér kezére.

A magyar nép fegyveres felszabadító harca nem puccsszervezkedésből, nem összeesküvés alapján, hanem a tömegek apró harci csoportjainak napi harci vállalkozásain keresztül nőhet ki általános jellegűvé. A központi vezetés és tervszerűség szükséges, de ennek mindig a nap

nap után megnyilvánuló és növekvő harcos erőkre kell felépülnie. Ez az útja a harc kiszélesítésének és általános jellegűvé változtatásának.

A Kommunisták Párt felelősségének tudatában felhívja mindenki figyelmét a döntő szempontokra.

Passzív ellenállásunk nemzeti jellegűvé vált. Lépünk át a következő fázisba! Induljon meg a társadalom minden egyes pontján: üzemekben, tanyákban, a fronton és front mögött, városokban és falvakban, mindenütt az aktív ellenállás. Fel a támadó partizán csoportok szervezésére! Fel a sztrájkokra és kisebb harci vállalkozásokra! Fel a partizán harcra keresztül az általános nemzeti felszabadító harcra!"¹⁸

A Kommunista Párt nemcsak az illegális Szabad Nép útján, de a december 10-i, széles körben terjesztett és Nagy-Budapest népéhez intézett kiáltványában is mozgósított a fegyveres harcra. Felhívta a dolgozókat, hogy minden erejükkel harcoljanak a német és magyar fasiszták ellen.

A felhívás szó szerint így hangzik:

„Kiáltvány Nagy-Budapest Népehez!”¹⁹

HA ÉLNI AKARSZ: HARCOLJ A NÉMET ELLEN!

A náci-nyilas rémuralom utolsó napjait éljük. Az utakon már a kényszermunkára hurcolt magyarok ezrei mellett menekülő nyilaspattányok tömege fut Bécs felé.

Nemcsak a fasizmus utolsó órája ütött, hanem 25 év gyilkos ellenforradalmi rendszerét helyezzük a sírba.

A magyar történelem legdöntőbb pillanata ez. Népünk szabadságáért vívott ezeréves harca arat diadalt. A föld a paraszté, az ország a népé lesz a demokratikus Magyarországon.

A szabadság küszöbön áll, de ha élve akarod átlépni azt a küszöböt, akkor *harcolj minden erőddel a németek és a nyilasok ellen!*

A menekülő náci és nyilas gyilkosok az egész országnak és népünknek a halált szánták. Hitler és Szálasi megegyezett, hogy a honvédség hatalmukban levő részét német földre viszik ágyútöltelékeknek. Téli élelmünket, gépeinket, de még a munkások kis vagyontöredékét is elrabolják. Amit nem tudnak megmozgatni, felégetik, felrobbantják. Éhínséget, járványt, évekig tartó munkanélküliséget zúdítanak a túlélőkre. Egész népünket kényszerkiürítéssel német rabszolgapiacra hajtják. Tömeggyilkosságokkal akarnak rémült engedelmisséget kicsikarni. Szabadságharcosokat, közkatonákat, tiszteteket, tábornokokat akasztanak.

Gyilkolják a magyart, üldözik a magyart saját hazájában!

Választanunk kell a demokratikus szabadság és a fasiszta rabság, az élet és a halál között!

A Kommunista Párt felelősségének teljes tudatában végsőkig menő harcra,

fegyveres felkelésre hívja Nagy-Budapest népét!

Felhívjuk a Magyar Frontba tömörült demokratikus erőket, a Szociáldemokrata és a Kisgazda Pártot és híveiket, hogy szakítsanak passzivitásukkal, s teljes erővel vegyék ki részüket a végső harcból.

Felhívunk minden magyart — bármilyen felfogást is vallott — csatlakozzék népünk harcához.

A magyar munkásosztály, a csepeli munkásság mutatja az utat, December 5-én és 7-én tömegtüntetéssel, a helyi katonasággal és rendőrséggel egyesülve, kikényszerítették a kényszerkiürítési parancs visszavonását.

Munkások! Munkásnők! Elvtársak!

Kövessük a csepeli példát! A pesti munkások sem fognak elmaradni a pécsiek és miskolciak mögött, akik fegyverrel segítettek a német kiűzésében.

Szüntessük be a munkát! Vonuljunk fel és tüntessünk a fasiszta rablások és gyilkosságok ellen. Alakítsunk munkásosztagokat a honvédséggel és polgársággal együttműködve. Általános sztrájkjal egybekötött fegyveres harccal segítsük a Vörös hadsereget, és verjük ki a náciakat Nagy-Budapest területéről.

Budapest Népe!

A győzelmes Vörös Hadsereg körülkeríti városunkat. Ezzel megadja a lehetőséget, hogy harccal megmenthessük Budapestet. Ha nem segítünk a gyengülő, menekülő német kiverésében, városunk rommá válik és maga alá temeti másfél millió lakosát.

Azonnal szervezzük meg Budapest védőrségeit. Fegyverrel védjük meg üzemeinket, közműveinket a fasiszta rablók és robbantókülönítmények ellen. Fokozzuk a fegyveres partizántevékenységet!

Honvédek! Csendőrök! Rendőrök!

Ne harcoljatok a német ellenség oldalán! Ne tőrjétek, hogy német rabságba vigyenek titeket és a magyar népet! Kövessétek a csepeli honvédek, rendőrök példáját, akik a munkásság ügyét segítették győzelemre vinni. Juttassatok fegyvert a munkásságnak. A Vörös Hadsereggel, a néppel, a munkássággal egyesülve verjük ki a németet, védjük meg hazánkat!

Felhívunk minden magyart, munkást és polgárt, parasztot és értelmiségit: tettel, cselekvéssel vegyen részt a harcban. Ne várjon utasításra tőlünk és ne engedelmeskedjen a fasiszták parancsainak. Mindenkit egyénileg és személyében teszünk felelőssé a nemzet színe előtt, hogy a néppel, vagy a nép ellen harcolt-e?

Szabadítsuk meg országunkat a fasiszta szennytől! Ne legyen honvéd a német oldalán! Ne legyen magyar a német pártján!

Halál a német megszállókra!

Éljen az általános sztrájk!

Éljen a fegyveres nemzeti felkelés!

Éljen a felszabadító Vörös Hadsereg!

Éljen a független, szabad, demokratikus Magyarország!

1944. december 10.

KOMMUNISTA PÁRT.”

Az egyes harci csoportok fegyveres vállalkozásai mind bátrabban nyilatkoztak meg.

Felrobbantották a Kossuth Lajos utcai nyilas könyvesboltot. December 16-án az Alkotmány utcában két hernyótalpas lőszeresautó robbant fel. Az Erzsébet- és Ferenc József-híd budai hídfőjénél négy páncéltornyot szaggatott darabokra a beléhelyezett robbanóanyag, s mind sűrűbben érkeztek hírek a német gépkocsik ellen intézett kézi-gránátos támadásokról.

A Kommunisták Pártja Újpesti Területi Bizottsága decemberben fegyveres harcra hívta fel Újpest népét.²⁰

Az újpesti partizánok bátor cselekedeteinek híret szájról szájra adták Nagy-Budapest területén, s harci tettek bátorították a fővárosi harci csoportokat. Az eddig említettek mellett olyan cselekedetek, mint pl. az újpesti nyilasház megrohamozása vagy a fasiszták által aláaknázott újpesti víztorony megmentése a felrobbantástól, főváros-szerte erősítették a helytállást és példát adtak az ellenállásra.

Bár a nemzeti ellenállás és a harci csoportok fegyveres vállalkozásai Budapesten sem szélesedtek általános felkeléssé, a magyar nép általános fegyveres felszabadító harcává — mégis helytelen volna a főváros akkori helyzetét az ellenállási mozgalom, a megnyilatkozó fegyveres harc figyelembevételével nélkül áttekinteni és megítélni.

Budapest helyzetének vizsgálatához valamit még feltétlenül figyelembe kell vennünk. A fővárosi ellenállás, a fegyveres antifasiszta harc kibontakozását nagyon fékezte és szűkebb területre korlátozta különösen a polgárság és a polgári pártok híveinek körében az az illúzió, hogy Budapestet nyílt várossá nyilvánítják. Ettől a veszedelmes illúziótól óvott az illegális Szabad Nép:²¹

„*Budapest népét* nagy veszély fenyegeti, mert tétlenül nézi egyre kétségbeesettebb helyzetét. Tétlensége azokban az illúziókban keresendő, amikből a tömegek passzivitása táplálkozik. Reménykedve kérjük: nyílt város lesz-e Budapest?

Az ilyen kérdésekre vagy sürgetésre a kormány igyekszik kitérő, kicsit biztató feleletet adni. A németek nem köntörfalaznak. Hivatalos katonai szószólójuk a Wilhelmstrassen így nyilatkozott november 6-án:

»A német hadvezetőség mindent megtett Párizs és Róma kiürítése érdekében. Ezzel szemben az ellenség semmibe sem vette a németek jószándékát. Minthogy a német birodalom területén is minden várost és helyiséget az utolsó tégláig védelmeznek, ennél fogva nincsen ok arra, hogy Magyarországon másként járjanak el.«

De Rómát és Párizst nem a németek »jószándéka« tette nyílt várossá. Rómában a nép nyomása, Párizsban a lakosság fegyveres harcra kényszerítette erre a németeket. Budapesten — úgy gondolják — éppúgy nem fognak belső ellenállásba ütközni, mint a német városokban, tehát itt is »az utolsó tégláig« lehet majd harcolni.

A nyílt várossá nyilvánítást nem fogjuk ajándékként kapni: fegyverrel kell azt kiharcolni!”

Budapest nem lett nyílt város. A fasiszták berendezkedtek, hogy utolsó tégláig „védelmezzék” Budapestet, s fővárosunk egyre súlyosabb helyzetbe került.

A magyar ellenállási mozgalom s az aktív fegyveres partizán-tevékenység nem szélesedett ki annyira, mint amennyire a hazánkra nehezedő veszély megkövetelte. A negyedszázados ellenforradalmi rendszer s a fasiszta demagógia sokak gondolkodását megzavarta. Számosan a nemzet érdekei, önnön érdekeik ellen cselekedtek. Viszonylag kevés volt azoknak a száma, akikhez eljutott, akiket mozgósított a kommunisták harci riadója. Kevesen voltak, akik — mint pl. a Budai Önkéntes Ezred hős katonái — saját lelkiismeretükre hallgatva, fegyverrel a kézben harcoltak a fasiszták ellen a magyar jövő érdekében. Annál nagyobb volt azoknak a tábora, akik a passzív ellenállás útját választották.

A magyar ellenállási mozgalom tehát nem tudott eléggé hozzájárulni a hitleri csapatok kiveréséhez. Ha mérete, ütőképessége nem is volt oly fokú, mint aminőt a helyzet megkívánt volna, de becsületes hazafiak helytállásából és bátor harci tetteiből táplálkozott. Mindez nem homályosíthatja el azt a tényt, hogy Budapest s egyben hazánk felszabadítását elsősorban a szovjet hadsereg áldozatos harcai váltották valóra.

Budapest ostroma és felszabadítása

A 3. és 2. ukrainai arcvonal csapatai 1944. december 26-án befejezték az ellenség budapesti hadcsoportjának körülzárását. Annak a hatalmas hadműveletnek, amelyet a 2. és 3. ukrán hadseregcsoport Budapest felszabadításáért folytatott, három szakasza van.²² Felmérésükhöz bizonyos visszaillesztésre van szükség.

Első szakasz : a Vörös Hadsereg megjelenik a Tisza és a Duna között. Áttöri az ellenség védővonalát, és észak felé nyomul. Egymás után foglalja el az ellenség elszigetelt védőállásait, s majdnem teljes egészében elfogja a 23. magyar gyaloghadosztályt.

A német és magyar hadvezetőség belátja, hogy budapesti pozíciója veszélyben van. Sürgősen odadob néhány páncélos hadosztályt, majd lovas és gyalogos hadosztályokat. Mindent elkövet, hogy a Vörös Hadsereget ne engedje Budapest alá. Kemény harcok következtek Kecskemét, Szolnok, Cegléd, Nagykáta és Nagykőrös körzetében. A Vörös Hadsereg Kecskemét elfoglalása után megállás nélkül haladt Budapest felé. November 7. és 9. között a német páncélos osztagok ugyan Cegléd körzetében megkísérelték az orosz vonalak áttörését, de kísérletük teljes kudarccal végződött. A 3. ukrán hadseregcsoport november közepén a Drávától északra kezdett támadást, s a Balaton és Duna között előre nyomulva, nyugat felől veszélyeztette Budapestet. Ezekben a napokban foglalta el a szovjet hadsereg Soroksárt, Vecsést, Pécelt és Isaszeget, s ekkor kezdődött Budapest ostroma.

Második szakasz : A Vörös Hadsereg 120 km szélességen áttörte a német—magyar hadsereg védelmi vonalát és 60 km mélységben előre-

nyomult. Budapesttől északra elérte a Dunát, s mikor Alsógödöt elfoglalta — a magyar fővárostól 17 km-nyire — Budapest körülzárása befejeződött.

Ezt a szakaszt is elkeseredett harcok jellemzik. A német és magyar fasiszták minden tartalékukat harcba dobták, hogy a bekerítést megakadályozzák. Különös hevességgel harcoltak Vácért, amelyet valóságos erődtámaszra építettek ki. De Vác elesett, s a szovjet haderők Váctól északra jelentős csapattesteket kerítettek be. Majd az ütközettel egyidejűleg a szovjet csapatok átkeltek a Dunán és a 2. ukrán hadseregcsoporthoz katonái találkoztak a 3. ukrán hadseregcsoporthoz harcosaival.

December közepén a 3. ukrán hadseregcsoporthoz Budapesttől dél-nyugatra áttörte az ellenséges védővonalakat és elfoglalta Bicskét, két nappal később Esztergom városát, s a 2. ukrán hadseregcsoporthoz itt is találkozott a 3. ukrán hadseregcsoporthoz. A szovjet csapatok ezzel Budapest körül széles gyűrűt létesítettek.

A németek hasztalanul kísérelték meg, hogy a Vörös Hadsereg támadását feltartóztassák, a szovjet csapatok december 26-án véglegesen bekerítették Budapestet és szoros gyűrűbe zárták az itt tartózkodó német és Szálasi-féle hadosztályokat. Előre látva azt, hogy a hitleri parancsnokság segíteni próbál a budapesti helyőrségnek, a szovjet csapatok gyorsan tovább nyomultak nyugat felé, s mintegy 60 km-nyire jutottak előre. Ezzel teljesen megfosztották az ellenséget attól a lehetőségtől, hogy körülzárt csapatai segítségére előretörhessen. Ilyképp a szovjet csapatok szoros gyűrűjébe zárt német hadosztályok és a magukat még meg nem adott magyar csapatok Budapestén olyan helyzetbe kerültek, hogy szétzúzásukat nem kerülhették el.

December 27-én este a szovjet arcvonalak csapatai nyugat és kelet felől teljesen elérték Budapestet és harcba kezdtek a város határában. Ekkor kezdődött a Budapest felszabadításáért folytatott hadműveletek *harmadik szakasza*: a város közvetlen ostroma. A 2. ukrán hadseregcsoporthoz keletről, a 3. ukrán hadseregcsoporthoz pedig nyugatról nyomult a városba. Mindkét hadseregcsoporthoz jelentős sikereket ért el.

A szovjet parancsnokság azonban el akarta kerülni a felesleges vérontást és mindent elkövetett, hogy fővárosunkat megkímélje az ostromtól. Emberies céloktól vezérelve a nemzetközi szabályoknak és a hadviselés szokásainak megfelelően 1944. december 29-én parlamentereket küldött a Budapest körzetében körülzárt ellenséges csapatok parancsnokságához és egész tisztikarához abból a célból, hogy a város békés átadásának feltételeit megbeszéljék. Az ultimátum szövege a következő volt:

„A Budapest körzetében körülzárt német—magyar csapatok parancsnoki tisztjét betöltő tábornok úrnak, a 13. német páncélos hadosztály, a »Feldherrnhalle« német gépesített SS hadosztály, a 271. német gyaloghadosztály, a 8. és 22. német lovashadosztály, a 239. rohamgyús dandár, az I. magyar páncélos hadosztály, a 10., 12., 20. magyar gyalogos hadosztályok, az I. magyar csendőrezred, a 3. magyar táborigazgatás, a 206. magyar tartalékezred parancsnokainak, tábornokainak és tiszt-

jeinek, Budapest körzetében körülzárt valamennyi német és magyar csapatot parancsnokainak.

A harmadik ukrainai arcvonal csapatai december 25-én kijutottak a Dunához, elfoglalták Esztergomot és egyesültek a második ukrainai arcvonalnak e körzetben, a Duna másik partján tevékenykedő csapataival és befejezték a Budapest körzetében levő német és magyar csapatok teljes körülzárását.

Ezzel egyidejűleg a Vörös Hadsereg csapatai összezúzva a szétvert német csapatokat, sikeresen fejlesztik támadásukat Csehszlovákiában és leküzdve a Vértes hegységben befészkelte ellenséges erőket, befejezik egész Magyarország teljes megtisztítását a német csapatoktól. A Baltikumban végzünk Scherner tábornok német csapatainak körülzárt hadcsoportjával.

Nyugaton kifulóban van a német fasiszták által nagy garral bejelentett német támadás, amely mit sem változtathat a háború menetén.

Hatékony segítséget sehonnan nem várhatnak. A magyarországi szétvert német csapatoknak Budapest körzetében az Önök vezetése alatt egybetorlódott maradványai és a fegyvert még le nem tett magyar csapatok helyzete reménytelen. Elvonulásuk minden útja el van zárva. Szemellátható sokszoros számbeli és technikai fölényünk. Ön a körülzárt csapatok parancsnoka és valamennyi tiszt jól tudja, hogy a további ellenállás teljesen értelmetlen és csupán csapatai pusztulásához, a békés lakosság számos áldozatához és Budapest, Magyarország fővárosának lerombolásához vezethet.

A sürgős vérontás elkerülésére, valamint azért, hogy Budapest város történelmi értékei, kulturális és művészi emlékei, valamint a lakosság megmeneküljenek a pusztulástól, felszólítjuk Önt, hogy fogadja el a kapituláció következő feltételeit:

1. Valamennyi fegyveres német és magyar csapat, élén Önnel és az Ön törzskarával, haladéktalanul szüntesse be a harci tevékenységet.

2. Átadja nekünk csapatai egész személyi állományát, fegyverzetét, minden harci felszerelését, közlekedési eszközeit és hadieszközeit, mégpedig sértetlen állapotban.

3. Mindazon tábornokok, tisztok és katonák számára, akik felhagynak az ellenállással, szavatoljuk életüket és biztonságukat. Biztosítjuk, hogy a németek a háború után visszatérhetnek Németországba vagy a hadifoglyok személyes kívánságának megfelelően bármely más országba, a Vörös Hadseregnek magukat megadó magyarok számára biztosítjuk, hogy összeírásuk és kihallgatásuk után hazatérhetnek.

4. A magukat megadó csapatok egész személyi állománya megtarthatja katonai egyenruháját, rangjelzését, érdemjeleit, személyi tulajdonát és értéktárgyait, a törzstisztek ezenkívül megtarthatják kardjukat is.

5. Valamennyi sebesült és beteg orvosi segélyben fog részesülni.

6. Valamennyi magát megadó tábornok, tiszt, altiszt és katona számára haladéktalanul élelmezést biztosítunk.

Feleletét a Duna jobb partján 1944. december 30-án moszkvai idő szerint 12 órakor írásban várjuk. Ezt a feleletet megbizottainak kell

hozniok. A megbizottaknak fehér zászlóval ellátott személyszállító gépkocsin kell haladniuk a Buda és Érd közötti úton. Megbizottait az erre meghatalmazott orosz tiszt december 30-án moszkvai idő szerint 12 órakor Budától délre, az elülső orosz állások körzetében fogja fogadni.

A Duna bal partján feleletét december 30-án moszkvai idő szerint 12 órakor írásos formában megbizottainak kell kézbesíteniök. Megbizottainak fehér zászlóval ellátott személyszállító gépkocsin a Budapestről Vecsésre vezető úton kell haladniuk. Megbizottait az erre felhatalmazott orosz tiszt december 30-án moszkvai idő szerint 12 órakor ezen az országúton, az elülső orosz állások körzetében fogja fogadni. Amennyiben elutasítják a fegyverletételre vonatkozó javaslatunkat, úgy a Vörös Hadsereg és Légierőnk csapatai megkezdik a körülzárt csapatainak megsemmisítésére irányuló tevékenységet. Megsemmisítésükért, valamint minden budapesti rombolásért és Budapest lakosainak pusztulásáért Önöket fogja terhelni a felelősség.

Tolbuchin,
a Szovjetunió marsallja,
a hármás ukrajnai arcvonal
csapatainak parancsnoka.

Malinovszkij,
a Szovjetunió marsallja,
a kettes ukrajnai arcvonal
csapatainak parancsnoka.”

December 28-ról 29-re virradó éjszaka folyamán és december 29-én reggel nagyerejű szovjet rádióállomások a front elülső vonaláról szakadatlanul közölték a Budapest körzetében körülzárt ellenséges csapatokkal és azok parancsnokságával, hogy az ultimátum átnyújtására szovjet parlamentereket küldenek ki, úgyszintén közölték azt is, mely időpontban és mely útvonalon haladnak majd a parlamenterek a német csapatok állásai felé. A Vörös Hadsereg csapatai a parlamenterek útjának szakaszain teljesen beszüntették a tüzelést.

December 29-én moszkvai időszámítás szerint 11 órakor a Duna bal partján levő szakasról Steinmetz kapitány szovjet tiszt mint parlamentեր nagy fehér zászlóval ellátott személyszállító gépkocsin az ellenség állásai felé indult. Amikor a parlamentեր Kispest délkeleti határánál az ellenség elülső állásaihoz közeledett, a németek a világosan látható fehér zászló és a szovjet tiszt szándékának nyilvánvaló volta ellenére erős géppuska és ágyútűz alá vették s a szovjet tisztet megölték.

Ezzel egyidejűleg egy másik szovjet tiszt, Osztapenko kapitány mint parlamentեր tolmács kíséretében a Duna jobb partján levő szakasról ugyancsak nagy fehér zászlóval Budaörs községtől keleti irányban 4 km-nyire, az utak kereszteződésének körzetében átlépte az arcvonalat. A parlamentert innen a német csapatok vezérkarához vezették, ahol a német parancsnokság kijelentette, hogy az ultimátumot nem hajlandó elfogadni, és nem hajlandó semmiféle tárgyalásokba bocsátkozni. Amikor a parlamentեր visszatért, a németek tüzet nyitottak rá és hátulról jövő lövéssel megölték. A kíséretében levő tolmács csupán szerencsés véletlen révén maradt életben.

Ez a szovjet parlamentերek Budapest körzetében történt előre megfontolt és borzalmas meggyilkolásának pontos tényállása.

A szovjet tudósító iroda így írt az események közlése után:
„A modern hadtörténelem nem ismert hasonló bűncselekményt. A parlamenterek időtlen idők óta az érinthetatlenség jogát élvezik. Ez a jog hagyományokon alapul. Ezt a jogot tartalmazza az 1907. évben megkötött hágai egyezmény »a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól.« A német fasiszta banditák még egyszer meg mutatták az egész világnak, hogy semmibe veszik a törvényeket. Aljas módon megsértik mindazokat az egyezményeket és szerződéseket, amiket Németország aláírt. Hitszegő támadással háborút kezdve a Szovjetunió ellen, barbárok és kannibálok módjára viselkedtek, és úgy fejezik be a háborút, mint aljas és gyáva gyilkosok, akiknek nincs vesztenivalójuk. A német fasiszta parancsnokság, amely gaz módon meggyilkolta a szovjet parlamentereket, az »utánunk az özönvíz« elve alapján cselekszik. A németek Budapest milliós lakosságát magukkal akarják rántani a szakadékba. Mit jelent az ő számukra a magyar főváros, s annak megannyi nevezetessége és kulturális értéke?

A német fasiszták aljas provokáció és hitszegő gyilkosságok segítségével akarják meghosszabbítani létüket. De a fasiszta banditák, akik elutasították a szovjet parancsnokság ultimátumát és borzalmas módon meggyilkolták a szovjet parlamentereket, nem soká menthetik irhájukat. A Vörös Hadsereg szétzúzza és szétveri az ellenséget, bármilyen ellenállást fejtsen is ki.

Magától értetődik, hogy a békés lakosság körében való áldozatokért, Budapest lerombolásáért a német fasiszta hóhérok és gyilkosok kikkjét terheli a teljes felelősség.”²³

Az elvetemült és alattomos gyilkosság a Vörös Hadseregben és az egész világ közvéleményében egyaránt mélységes felháborodást és megvetést váltott ki.

A főváros ellen meginduló ostrommal egyidejűleg napról napra erősödött a belső terror. A körülrzárt német fasiszták és gyilkos bérenceik véres tobzódása és pusztítása nem ismert mértéket. A fasiszták számára valóban nem sokat jelentett a magyar honvédek, Budapest lakosságának és értékeinek pusztulása. Így döntöttek Budapest kérdéséről Berlinben!... És milyen választ adott Budapest nagy kérdésére a Szovjetunió, amelynek hadiköveteit Budapest övezetében 1944. december 29-én meggyilkolták? 1944. december 31-én a szovjet parancsnokság közölte: „A Budapest körül harcoló szovjet csapatok feladata nem a magyar főváros megsemmisítése, hanem a magyar főváros felszabadítása.” Ez a parancs alapvetően megváltoztatta a budapesti csata jellegét.

A szovjet csapatok ennek alapján indultak rohamra. A támadás során Frolov gárdatábornok Vecsés irányában törte át az ellenséges vonalakat. A Vörös Hadsereg egy pillanatra sem állott meg: egymásután foglalta el a Budapestet körülvevő községeket. Különösen heves harc folyt Kispestért és Kőbányáért. Itt súlyos utcai harcokra is sor került.

A Vörös Hadsereg hatalmas nyomása napról napra, majd szinte óráról órára növekedett. Kemény harcokban nyomult előre és egymásután szabadította fel a várost körülvevő községeket. A szovjet katonák

hősiessége, közelségük és harci sikereik újabb bátorítást adtak az ellenállási mozgalom harcosainak. Az ostromlott városban nemcsak a fasiszta terror nőtt, de nőtt a belső ellenállás is. Az egyre szaporodó fegyveres tények mellett a harc más eszközei is szerepeltek. Itt van pl. a Magyar Ellenállási Mozgalom Újpesti Területi Bizottságának levele az Újpesti Nemzetőrség parancsnokához.

A levél így hangzik:²⁴

„A Vörös Hadsereg diadalmas előrenyomulása, amely elérte városunk határát, arra indít bennünket, hogy az utolsó órában a magyar becsület, népünk jövője, valamint Újpest városának és népének élete megmentése érdekében sorainkkal Önt felkeressük.

Mi, a Magyar Ellenállási Mozgalom Újpesti Területi Bizottsága a megalakult debreceni nemzeti magyar kormány rendelkezése és vezetése mellett harcot folytatunk a magyar nép és nemzet elemi jogait figyelembe sem vevő német hadsereg és a hazaáruló nyilaskeresztes Szálasi báb-kormány ellen.

E szabadságharc kapcsán együttműködésre hívjuk fel Önt, valamint a parancsnoksága alá tartozó hazafias érzésű nemzetőröket. Fel-szólítjuk Önöket, hogy a hazaárulók minden rendelkezését szabotálják. Az igazoltatások kapcsán ne vegyék észre a bujdosókat, szükség esetén szöktessék meg őket.

A nyilaskeresztesek ellen folytatott harcunk kapcsán tanúsítsanak semlegességet.

Önt, tisztelt százados úr, úgy ismerjük, mint becsületos igaz magyar embert. Éppen ezért az Önnel való együttműködésre a legnagyobb súlyt helyezzük. Nekünk, akik állandó életveszélyek közt vívjuk harcunkat, a legnagyobb óvatosságot kell tanúsítanunk. Kérjük Önt, amennyiben az együttműködésre kész, lakásának ablakán feltűnő helyen elhelyezve egy fehér ruhadarab legyen hétfőn, kedden és szerdán. Megbízottunk, aki fel fogja Önt keresni, jelszóként »Debrecenből jöttem«-et fogja mondani. Megbízottunk tájékoztatni fogja Önt céljainkról és az együttműködés részleteit megtárgyalják.

Az idő sürgetően állítja eléink feladatainkat, azért választjuk e szokatlan módot. Figyelmeztetésül közöljük, hogy amennyiben megbízottunkat kiszolgáltatja a hitlerista hóhéroknak, Ön és családja felelősségre vonatik. E felelősségrevonás elől nincs menekvés. Lehet, hogy holnap itt, vagy holnapután Berlinben áll a bűnös a szabad magyar nép ítélete elé.

Ugyanakkor a reánk ruházott jogoknál fogva kijelentjük, hogy úgy, mint minden ember, aki a szabadságharcban velünk tart, védelmünk alatt áll, és a győzelmünk után a magyar, illetőleg Újpest társadalmának megbecsült és szeretett tagjai lesznek.

Újpest, 1944. december 31.

Hazafias tisztelettel:
a Magyar Ellenállási mozgalom
Újpesti Területi Bizottsága.”

A levél — az ellenállási harc egyik formája. Dokumentuma annak, hogy igaz hazafiak a legsúlyosabb időben milyen erőfeszítéseket tettek hazánk és népünk védelmében a nemzeti egység kikovácsolására, a legnehezebb napokban minden társadalmi rétegből szövetségesek toborzására, megmozgatására és összefogására.

A peremvárosok felszabadítása után a budapesti kerületekben is megkezdődtek az elkeseredett utcai harcok. Budapest egyes utcáinak ósdi építési módja, a tekervényes utcák, a többemeletes házak és ezekben a nagyméretű pincehelyiségek ugyancsak nagy előnyt biztosítottak a védőknek. A németek védelmi vonalakat építettek a városban, s szinte házról házra védekeztek. A hitleristák támpontokul használtak fel olyan városrészt is, mint például a királyi vár.

A budapesti harcokban a szovjet csapatok értékesítették azokat a gazdag tapasztalatokat, amelyeket a Honvédő Háború éve alatt az utcai harcokban szereztek. Harc folyt minden háztömbért, minden emeletért, minden szobáért. A szovjet csapatok egyre közelebb jutottak Budapest belvárosához. Január 18-ra végleg megtisztították Pestet az ellenségtől. Mintegy 5000 háztömböt foglaltak el, s ezzel Pest teljesen felszabadult a fasiszta rémuralom alól.

A Pestről kivert fasiszta csapatok Budára vonultak, s a pesti oldal felszabadításának időpontjában felrobbantották maguk mögött a Duna-hidakat, hogy a Vörös Hadsereg további előrenyomulását ez is gátolja.

Ez időben a német hadvezetés Hitler parancsára megkísérelte a bekerített csapattestek felmentését. Esztergom és Székesfehérvár körzetében jelentős német páncéloscsapatok jelentek meg. Ide dobták a németek a két hirhedt SS-hadosztályt: a „halálfejesek”-et és a „vikingek”-et. Olaszországból is több német hadosztály sietett a budapesti német csapatok segítségére. A németek heves, elkeseredett, áldozatokkal mit sem törődő támadása azonban összeomlott. Súlyos áldozatokat hoztak, de Budát nem tudták visszafoglalni.

Budán is — a pesti oldalhoz hasonlóképp — súlyos harcok folytak. Házat ház után foglalt el a Vörös Hadsereg, s volt rá eset, hogy egyetlen házért három napig harcolt.

Különösen súlyos és véres harcok folytak a Körtéren, a Műegyetem mellett, a Gellérthegyen, a Várban és az Alagútban, valamint a Déli-pályaudvar környékén. Ezekbe a harcokba kapcsolódtak be a Budai Önkéntes Ezred katonái, akik a Szovjet Hadsereg oldalára állva hősiessen harcoltak Buda felszabadításáért. Már a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentései hírt adtak kisebb-nagyobb magyar csapategységeknek a Szovjet Hadsereg oldalára való átállásáról. Hasonló híradás jelent meg a Szabadság február 13-i számában is. De legjelentősebb volt a kaposvári 6. gyalogezred átállása, amelyről Váriházy Oszkár ezredparancsnok a következőképpen számolt be:²⁵ Az ezred parancsot kapott, „hogy a budai Vár védelmére az akkori Horthy Miklós útról a Várba vonuljon vissza. Az ezred ezt a parancsot megtagadta, de nemcsak az ezred tagjai, hanem a 10. gyaloghadosztály törzs, a 10. híradó zászlóalj és a környéken levő

többi magyar csapat egységek maradványai is lelkesedéssel csatlakoztak a 6. gyalogezredhez és február 11-én reggel 2500 magyar honvéd jelentkezett az előnyomuló Vörös Hadseregnél” s kérte annak parancsnokát, hogy részt vehessen a németek elleni harcban. A kérést teljesítették és a Budai Önkéntes Ezred mint az első magyar honvédalakulat indult harcba a szovjet katonák oldalán.

Ennek a csapategységnek tagjai magyar egyenruhát viseltek, egyetlen megkülönböztetés sapkájukon vagy köpenyük gomblyukában elhelyezett piros szalag volt. A Gellérthegyen, a Várban és a Déli vasút környékén lefolyt harcokban mintegy 600 magyar katona halt hősi halált.²⁶ A legnagyobb csata annak az 500 magyar honvédnek a hősi küzdelme volt, akik az Istenhegyi úton, a fogaskerekű vasút Ada-laki megállója táján náluknál jóval nagyobb német egységet semmisítettek meg.²⁷

A Budai Önkéntes Ezred bátor helytállása a budapesti ellenállási mozgalom legjelentősebb eseményei közé tartozik. Igaz ugyan, hogy a harc végső kimenetele szempontjából lényegében már nem volt döntő, de jelentősége mégis nagy, mert az ezred katonái felismerték a fasiszmus elleni harc szükségességét s ebből aktívan is kivették részüket, ezzel pedig hozzájárultak a fasiszta egységek felmorzsolásához. (A Hazafias Népfront ennek emlékét örökítette meg a Déli-pályaudvaron elhelyezett emléktáblájával.)

A megmaradt és körülzárt német fasiszta csapatok minden ellenállása a továbbiak során hiábavalónak bizonyult. A német hadvezetőség ekkor ahhoz folyamodott, hogy légi úton küldjön segítséget, de a Vörös Hadsereg ágyúi és gépfegyverei a küldött utánpótlás nagy részét megsemmisítették. Amikor a bekerített fasiszta csapatok helyzete tarthatatlanná vált, megkísérelték, hogy a fronton keresztül nyugati irányban átvágják magukat. Itt is rendkívüli veszteségeket szenvedtek, de sikert nem értek el.

Február 13-án a 2. ukrán hadseregcsoport katonái a 3. ukrán hadseregcsoport csapatainak támogatása mellett befejezték a bekerített, ellenséges csoportok teljes megsemmisítését. Ezzel Buda és egyben az egész magyar főváros felszabadult.

A Budapestért folyó harcok során a német fasiszták és magyar cinkosaik óriási veszteségeket szenvedtek. A szovjet csapatok csak magában a városban mintegy 50 000 ellenséges katonát és tisztet semmisítettek meg, és 120 000-nél több esett fogságba.²⁸ Igen jelentékeny zsákmány került a szovjet csapatok kezébe.

A Vörös Hadsereg egységei, harcosai nagy önfeláldozással, vérük hullásával végrehajtották a Budapest felszabadítására kiadott parancsot, s mindent elkövettek a tekintetben, hogy fővárosunkat megkíméljék a nagyobb arányú pusztítástól. S ez előfeltétele lett annak, hogy a fővárosban olyan értékek maradtak meg, amelyek felszabadulásunk után az egész ország gyorsabb talpraállítását, a párt és az egész dolgozó nép életet teremtő munkáját segíthették.

Ezen a napon, 1945. február 13-án megjelent napiparancs kiemelte, hogy: „a 2. ukrán hadseregcsoport csapatai, együtt működve a 3. ukrán

hadseregcsoporthoz csapataival, másfél hónapos ostrom kemény küzdelmei után, a nagyvárosi háború utcai harcainak nehéz küzdelmei között március 13-án befejezték a Budapesten körülzárt ellenséges kötelekek megsemmisítését és így teljes egészében elfoglalták a magyar fővárost, Budapestet, a német védelem fontos központját a Bécs felé vezető úton.”²⁹

Ez azt jelentette, hogy a szovjet hadsereg által a fasisztákra mért csapás Budapest felszabadításával lényegében befejeződött és elérte célját: az ország fővárosa teljes egészében szabad lett. A következő lépés az volt, hogy Magyarország kilépjen a háborúból és Németország ellen forduljon. Ez a cél is megvalósult. A Debrecenben székelő Ideiglenes Magyar Nemzeti Kormány már decemberben hadat üzent Németországnak. A magyar nép által végrehajtott fordulat a főváros felszabadításával teljessé vált — ezzel Hitler elvesztette utolsó szövetségését.

Az Új Szó, a Vörös Hadsereg magyar nyelvű lapja február 15-i számában a következőképp értékelte Budapest védelmét:

„Befejeződött a budapesti ütközet, egyike a nagy háború legjelentősebb csatáinak.

Budapest elfoglalásának óriási jelentősége van. Nemcsak arról van szó, hogy Budapest Magyarország fővárosa; Magyarország népe már Budapest eleste előtt megtalálta a helyes utat. A magyar hadseregnek azok a jelentéktelen töredékei, amelyek még mindig a német oldalán harcolnak szembetalálják magukat az egész magyar néppel. Budapest felszabadítása mégis új lendületet fog adni a magyar antifasiszta nemzeti mozgalomnak. De ez csak egyik oka volt annak, hogy Hitler emberei oly szívósan védték Budapestet. Budapest másik jelentősége az, hogy innét lehet és kell megkezdeni a Bécs elleni támadást.”

A moszkvai Pravda ugyanezen napon vezércikkében ilyen értékelést fűzött a budapesti győzelemhez:

„A Honvédő Háború alatt sok olyan hadműveletre került sor, amelyek máris a haditudományok kincsesládájába tartoznak és amelyek a hadművészet iskolapéldái. De ezek között is külön helyet foglal el a budapesti csata, ha figyelembe vesszük a harcok hevesességét, a nagy fővárost támadó csapatok előtt álló roppant nehézségeket és az itteni hadműveleti feladatok rendkívüli bonyolultságát. A Vörös Hadsereg a Budapestért folyó harcok során új dicsőséggel övezte zászlóit. A szovjet csapatok a helyzet adta bonyolult hadszíntéren esőben, hóban, sokszor villámszerű gyorsasággal változtatták csapásaik irányát, váratlanul új helyeken jelentek meg és az egész harc folyamán kedvezőtlen körülményeket teremtettek az ellenség számára.

Budapestet elfoglaltuk! A Vörös Hadsereg győzelmes zászlói még egy európai főváros felett lobognak. Nincs már messze az idő, amikor a dicsőséges szovjet zászlók Berlin felett is lobogni fognak. A náci Németország sorsa meg van pecsételve. A Vörös Hadsereg és szövetségeseinek hadseregei keletről, nyugatról, északról és délről támadva újabb és még hathatósabb csapásokat mérnek majd Németország szívére. E csapások biztosítják a hitleri Németország végleges szétzúzását és teljes győzelmünket.”

Poljanszkij szovjet író naplójegyzeteiben a következőképp öröktette meg Budapest felszabadítását:³⁰

„Február 15. Vajon milyen lehet Budapest egy nappal a teljes felszabadulás után? Buda középpontja teljesen romokban. Az épen maradt házakon fehér zászlókat lenget a szél: ezeken a helyeken németek adták meg magukat. A háztetőkről, erkélyekről vörös lepedők lógnak. Nem, ezek nem lobogók, hanem ejtőernyőselymek. A német parancsnokság dobta le körülzárt csapatainak. Élelmiszert és lőszert dobtak le rajtuk. A küldemények nagy része az éhező budapestiek és a mi csapataink zsákmánya lett.

A királyi vár romjai között, ahol egykor Horthy tengernagy székelt — nem mindennapi képet láttam. A palotából a harcosok kihordták az épen maradt karosszékeket és asztalokat. Egy asztalra vörös terítőt tettek. Megkezdődött a kitüntetések kiosztása. Azokat a harcosokat tüntették ki itt, akik ezekben a napokban tüntek ki a Budapestért folyó harcokban.

Budapest utcáin sok a német hulla és elpusztult ló.

A lótetemek ehető részeit az éhező lakosság már kikanyarította. A szovjet katonák és tisztek kenyeret osztogatnak a budapestieknek. Néhány jól öltözött, de elgyötört arcú nő lótetemet vonszol elő egy pincéből.

A romok szegélyezte utcán majd egy kilométer hosszan oszlop menetel. Foglyul ejtett hitleristák.

A lakosság fokozatosan feljön a pincékből, ahol heteken át meghúzódott...“

Küzdelem az új élet megindításáért

Budapest 49 napig tartó nehéz küzdelem után felszabadult. A felszabadító szovjet harcosok a főváros ostroma során — felsőbb katonai parancsra — minden erővel arra törekedtek, hogy a lakosságot, de magát a fővárost is a lehetőség szerint kíméljék a nagyobb áldozatoktól és pusztulástól. Ennek ellenére felmérhetetlen volt az a veszteség és kár, ami emberéletben és anyagi téren egyaránt bekövetkezett. A Horthy-fasiszmus huszonöt esztendejének s a nyilasok rémuralmának és vandál pusztításának betetőzése volt ez az időszak. Temetetlen hullák, szenvedő sebesültek, lebombázott lakóházak, rombadőlt utcasorok, felrobbantott és kifosztott gyárak a Duna vizébe csüngő hídroncok jelezték a fasiszták és nyilas bérenceik uralmának nyomát. Budapest ekkor romokban hevert. Az ipar és a közlekedés szinte teljesen megbénult. Használhatatlanná vált a közművek nagy része. A Vízművek és Gázművek szolgáltatása szünetelt. A villamos és autobus közlekedés a pusztítások következtében teljesen leállt. A kereskedelmi élet nem működött. Az élelmiszerkészleteket részben felélték, részben a fasiszták nyugatra hurcolták. Az egészségügyi intézmények nagy része elpusztult. Egyszóval a főváros lakossága éhségben és nyomorban szenvedett, a legelemibb életszükségletének kielégítése is veszélyben forgott.

A harcok megszűnése után következő első napokban a puszta létért való küzdelem állt előtérben. A pincékből felkerült lakosság életét a sok nélkülözés, éhség, szenvedés következtében járványos betegségek fenyegették. A csecsemők, betegek és öregek élete veszélyben forgott. A nagy háborús pusztításra mutat, hogy a lakosság lélekszáma is egyrészt a halálozások, a nagy áldozatok és megpróbáltatások következtében, másrészt a deportáltak és önként eltávozottak nagy száma miatt jelentős mértékben megfogyatkozott. A rendelkezésre álló hivatalos statisztikai adatok szerint 1941. január 31-én Budapesten 1 164 000 lakost találunk.³¹ A természetes szaporodás és a mesterséges, háborús felduzzadás következtében ez a létszám 1944 márciusára 1 380 000 főre emelkedett. Ezzel szemben a háborús pusztítások után 1945. március 25-én megtartott népszámlálás alkalmával a fővárosban mindössze 832 800 lakost írtak össze. Ez azt jelentette — figyelembe véve az elhalálozottakat, a deportáltak, a katonai személyek számát is —, hogy a főváros lakosságából több, mint félmillió ember hiányzott, illetve esett áldozatul a fasiszta-nyilas propagandának. A következő két év folyamán ugyan mintegy fele visszatért a hiányzó népességnek, a többi részben külföldön maradt, de nagyobb részben még harcok közben, illetve deportálásban elpusztult.

Budapest lakásviszonyaiban is rendkívül súlyos „változás” következett be. A fővárosi lakóházak több mint kétszer akkora kárt szenvedtek, mint a vidéki városbeliek együttvéve. A fővárosi statisztikai adatok³² alapján a lakóházak száma közel 40 000-re tehető. Ebből

teljesen megsemmisült	3,8%
súlyosan megsérült	23,1%
sérült	47,1%
épen maradt	26,0%
	100,0%.

A súlyos háborús pusztítás következtében a lakosság gazdasági téren is válságos helyzetbe került. Ebben a nehéz helyzetben Budapest népe magára talált. Mindenekelőtt a Kommunista Párt kezdett aktív tevékenységbe. Megszűnt a KP illegálitása és hozzákezdhetett szervezeti élete kiépítéséhez. Első felhívása Budapest népéhez szölt:

„Budapest népe! ³³

Minden hálánk és köszönetünk a Vörös Hadseregé, amely felszabadított bennünket. A Vörös Hadsereg nem akarta elpusztítani fővárosunkat. Nagylelkű ajánlatot tett Budapest helyőrségének, amelyben szabad elvonulást biztosított minden magyar katona számára.

A németek válasza az volt, hogy a hadtörténelemben is példátlanul galád módon legyilkolták a fehérlobogós orosz parlamentereket.

Ekkor indult meg Budapest igazi ostroma.

E fasiszta banditák, Szálasiék tették tönkre fővárosunkat. Miattuk hever évtizedek munkája romokban. Nincs kenyér, nincs víz, nincs villany, sokunk legközelebbi hozzátartozóját siratja.

Ilyen tragikus helyzetben, mint a mienk, nem volt még ország.
De élni akarunk és élni fogunk!

Budapest ismét főváros lesz. A szabad, demokratikus, független Magyarország fővárosa.

Hogy így legyen, könyörtelen harcot kell vívnunk a fasisztákkal. Meg kell valósítanunk a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban kiteljesedő legszorosabb nemzeti összefogást és erőnk minden megfeszítésével kell dolgoznunk hazánk újjáépítésén.

E feladatok elvégzéséhez hív harcba minden igaz magyart a

Magyar Kommunista Párt

1945 január

A központi vezetőség címe: Tisza Kálmán tér.”

Újjáalakultak az SzDP szervezetei, és megkezdték működésüket a többi pártok is. A kommunisták javaslatára mindjárt Pest felszabadítása után, január 21-én létrejött a Budapesti Nemzeti Bizottság, amely a Magyar Függetlenségi Frontba tömörült pártokból (Kommunista Párt, Szociáldemokrata Párt, Kiszgazda Párt, Nemzeti Paraszt Párt, Polgári Párt) és a szakszervezetek megbízottaiból alakult. A magyar kormány ekkor a még Debrecenben székelt, s így a legfőbb politikai hatalom gyakorlását a főváros területén a Nemzeti Bizottság vette kezébe. Megalakulása után a kommunisták javaslatára megrázó hangú felhívással fordult a főváros és az ország lakosságához Budapest megmentése érdekében; „Magyar hazafiak! Magyar dolgozók! Mentsétek meg Budapestet! Budapest népe élni akar . . . Ha nem kapunk segítséget, szabadság helyett a halál vár ránk!” A felhívás megértésre talált.

A lidércnyomás alól felszabadult pesti oldalon lassan-lassan megindult az élet. A szabadságot hozó szovjet katonák mindenben segítettek. Az élet megindulását segítették elő azok a rendelkezések is, amelyeket Budapest katonai parancsnoka adott ki első parancsában.

A kiadott rendelkezések a következők:

1. Minden polgári hatóság folytassa kötelessége teljesítését.
2. Minden kereskedelmi és iparvállalat tulajdonosa folytassa tevékenységét. Az áruk, élelmiszerek árai olyanok maradjanak, amilyenek a szovjet csapatok bevonulásáig voltak. A szeszitalok árusítása a további intézkedésig tilos.
3. A helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítse elő az iskolák, kórházak, orvosi segélyhelyek és egyéb kulturális közintézmények és vállalatok szabályszerű működésének biztosítását.
4. Az istentiszteletek megtartásának a templomokban és az imaházakban nincs akadálya.
5. A lakosság köteles a birtokában levő fegyvert, lőszert, hadianyagot és egyéb katonai jellegű javakat és a rádiókészülékeket a katonai parancsnoknak beszoigáltatni.
6. Minden raktár és raktárhelyiség, amely a német és magyar katonai hatóságok tulajdonában volt, az összes benne található javakkal együtt a szovjet parancsnokság rendelkezése alá kerül.

7. Az utcai közlekedést a budapesti időszámítás szerint 5 órától 21 óráig engedélyezem.

8. Éjjel kötelező a város elsötétítése.

A felszabadított városrészben a Magyar Kommunista Párt Tisza Kálmán téri központja a város új életének motorja lett. A Kommunista Párt lendületes munkával igyekezett életre rázni az elalélt népet, s harcbaninni Budapest lakosságát a romok, roncsok eltakarítására, a helyreállításra és az újjáépítésre — az élet első feltételeinek megteremtésére. Ehhez pedig minden jó szándékú ember, minden hazafi együttes munkájára szükség volt. A nemzeti egység megteremtése sürgetővé vált a fővárosban is. Ennek is élére állt, s egyben vezetője lett a Magyar Kommunista Párt. A Magyar Függetlenségi Front fővárosunkban is megkezdte munkáját. Január 19-én, Pest felszabadulásának másnapján megjelent a Függetlenségi Front lapja, a Szabadság. Vezércikkében hálával és szeretettel köszöntötte fővárosunkban a felszabadító Vörös Hadsereget.

Ugyanebben a számban jelent meg a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front budapesti szervezetének felhívása Budapest népéhez:

„A Vörös Hadsereg a magyar főváros utolsó háztömbjeiért vívja felszabadító harcát. Budapest teljes felszabadítása napok, esetleg órák kérdése. Az ostrom hetei alatt tönkretett, víztől, világítástól, gáztól és kenyértől megfosztott főváros vérkeringésének megindítása a lakosság életének legfontosabb kérdése.

Budapest utcáin még folynak a harcok. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és a magyar kormány emiatt egyelőre még Debrecenben tartózkodik és így nem állhat élére a helyreállítás munkájának, holott minden óra és perc, amelyet tétlenségben töltünk, napokkal és hetekkel hosszabbíthatja meg a főváros lakosságának megpróbáltatásait. Cselekednünk kell!

A főváros felszabadított kerületeiben már megalakult vagy megalkakulóban van a magyar demokratikus pártok, a Nemzeti Paraszti Párt, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Párt, a Magyar Kommunista Párt, s az egyházi és társadalmi szervezetek képviselőiből a *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front*, amely a kormány és a nemzetgyűlés Budapestre jöveteléig átveszi a közigazgatás, a rendfenntartás és a helyreállítási munkálatok vezetését.

A *Magyar Nemzeti Függetlenségi Front* felhívással fordul a főváros népéhez, hogy minden külön intézkedés, a hivatalos szervek rendeleteinek bevárása nélkül haladéktalanul jöjjön ki a pincékből, hozza lakható állapotba otthonait, takarítsa el a romokat. A rablók és fosztogatók, a fasiszta bűnösök ellen szervezzen házőrségeket és vegye őket őrizetbe. A vízvezeték- és villanszerelők kezdjék meg nyomban a víz-, a villany- és telefonvezetékek kijavítását, az orvosok, gyógyszerészek azonnal szervezzék meg a közegészségügyi ellátást. A közellátás nyomasztó helyzetének javítására az egyes kerületek alakítsanak *Nemzeti Segélybizottságokat*.

A nemzeti összefogás szellemében, a független, szabad és demokratikus Magyarország fővárosának újjáépítésére, e munkára szólít fel minden igaz magyart

a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front budapesti szervezete.”

Január 28-án, vasárnap du. tartotta meg a Magyar Kommunista Párt első nyilvános gyűlését a Magyar Színházban. A gyűlés egyben programadás volt a magyar kommunisták és az egész ország számára. A Kommunista Párt hangsúlyozta, hogy a harc új korszaka kezdődik a demokratikus Magyarország felépítéséért. A magyar nép előtt is nyitva áll az út, hogy belépjen a demokratikus népek nagy családjába. Az előrehaladás legfontosabb alapfeltétele azonban egy széleskörű, gyökeres földreform, amely nemcsak a magyar paraszt évszázados álmát hivatott valóra váltani, de a földreformnak kell szétzúznia azt a feudális rendszert is, amely kétszer vitte az országot háborúba és a nemzet létét fenyegető katasztrófába.

Az újjáépítéshez a demokratikus erők összefogására van szükség. De hogy ez az összefogás szilárd és megbonthatatlan legyen „meg kell teremteni a munkásegységet, mert munkásegység nélkül nincs nemzeti egységfront”.

Ugyancsak nagy jelentőségű volt a Magyar Kommunista Párt 1945. február 11-én Debrecenben tartott nagygyűlése, ahonnan felhívással fordult az ország népéhez Budapest megmentése érdekében:

„Félre kell verni a harangot... a szenvedés, amely fővárosunk lakosságát most sújtja, a kibírhatatlanság határához közeledik... nem szabad megengedni, hogy hetek vagy hónapok múlva súlyos szemrehányás érhesse a magyar népet azért, mert közönyösen nézte végig Budapest pusztulását...”

A felhívások nem maradtak hatás nélkül, Budapest és az ország népe nem nézhette tétlenül, hogy fővárosa romokban hever, lakossága éhezik és a pusztulás veszélye fenyegeti. Budapest és az ország népe összefogott, a felszabadult városok és falvak egymás után ajánlották fel élelmiszerkészleteiket, és a főváros lakosságának segítségére siettek. Budapest lakossága hozzálátott a romok eltakarításához, az utcák és terek megtisztításához. Budapestnek nehéz helyzetében azonban a legnagyobb segítséget a felszabadító szovjet csapatok nyújtották. Még Budán folytak a harcok, a szovjet parancsnokság már is biztosította a legszükségesebb élelmiszerkészletet addig, amíg a vidék bekapcsolódhatott a főváros ellátásába. A szovjet katonák azonban nemcsak étellel segítették a lakosságot, hanem a romeltakarításhoz szükséges gépkocsikat, igásállatokat is rendelkezésre bocsátották, s az ipar és az egész élet beindításához, valamint a közlekedés helyreállításához minden segítséget megadtak. Ez is mutatja, hogy a szovjet csapatok nem ellenségként, hanem mint barát és felszabadító fegyvertárs jöttek az országba, és megteremtették mindazokat a feltételeket, amelyek az ország demokratikus erőinek a kibontakozásához, s az ország gazdasági talpraállításához és a további szocialista fejlődéshez szükségesek voltak.

Budapest és egyben az egész ország felszabadítása új korszak kezdete a magyar történelemben. Felszabadulásunkkal megkezdődött az új, független, demokratikus Magyarország alapjainak lerakása.

Felszabadulásunk: alapja, kiindulópontja mindazoknak az eredményeknek, amelyeket hős munkásosztályunk, dolgozó népünk Pártunk vezetésével, a Szovjetunió szüntelen baráti támogatása mellett az elmúlt másfél évtized alatt kivívott. Fő forrása újjáépítésünknek és új alkotásainknak, hazánk, fővárosunk felvirágzásának és szebb életünknek, jövőnknek, a szocializmus építésének.

J E G Y Z E T E K

- ¹ A Szovjetunió Kommunista Pártjának története. Bp. 1959, 715.
² Uo.
³ A magyarországi munkásmozgalom 1939—45-ig. Bp. 1959. 120.
⁴ Uo. 135.
⁵ Illegális Szabad Nép 1944. szept. 1. számából.
⁶ Illegális Szabad Nép 1944. okt. 2. számából.
⁷ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945-ig. Bp. 1959—60 146.
⁸ Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom. Bp. 1955, 253.
⁹ Magyarország és a második világháború. Bp. 1959, 486.
¹⁰ Igaz Szó 1944. okt. 24. számából.
¹¹ Igaz Szó 1944. nov. 5. számából. (Magyar partizánok arccal Budapest felé.)
¹² Eredeti a MMI Archívumában. (Itt kivonatolva.)
¹³ A „Szabadság” Harc a magyar nagyiparért c. cikke (1945. jan. 27.) nyomán.
¹⁴ Közli az illegális Szabad Nép 124—125. old. (Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához V. kötet. 246—247.)
¹⁵ Illegális Szabad Nép 1944. december 4. szám.
¹⁶ A magyarországi munkásmozgalom 1939—1945-ig. 149.
¹⁷ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához V. kötet. 237.
¹⁸ Illegális Szabad Nép 1944. dec. 4. szám, 116. oldal.
¹⁹ Illegális Szabad Nép 1944. dec. 5. szám, 129. oldal.
²⁰ Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához V. kötet. 251.
²¹ Illegális Szabad Nép 1944. december 4. szám, 118. oldal.
²² A Vörös Hadsereg hadműveleteinek leírása a hadseregparancsnokság hivatalos közlései és az Új Szó, részben pedig a Honvéd c. katonai folyóirat cikkei nyomán.
²³ Igaz Szó 1945. jan. 1. számából.
²⁴ MMI Arch. A VII. 2 (1944) 79.
²⁵ *Váriházy O.*, Budától Tolnáig, Honvéd 1946 1. szám 12. oldal.
²⁶ Magyar hősök Buda ostromában. A Tett 1946. március 3.
²⁷ Szabadság 1945. február 16. száma. Így folyt le az Ada-laki csata c. rész.
²⁸ Pravda 1945. febr. 15. számából vett adatok.
²⁹ Honvéd c. katonai folyóirat 1955. január—februári szám.
³⁰ Maksz Poljanszkij, Ujra Magyarországon c. naplójegyzeteiből. Megjelent: MSZBT Mozgalmi értesítő (1960) 2. szám.
³¹ Budapest küzdelme az új életért. Fővárosi Statisztikai Hivatal besz. 1946. 52. oldal.
³² Budapest küzdelme az új életért. Fővárosi Statisztikai Hivatal besz. 1946. 7. oldal.
³³ Röpirat, MMI. Arch. III. 1/1945.

Т. Ваггёльды — Ш. Хинора
ОСВОБОЖДЕНИЕ БУДАПЕШТА

В настоящей, сравнительно краткой статье (пять глав), в популярной форме, подкрепленной достоверными документами, излагается столь богатый событиями период освобождения Будапешта, столицы Венгрии.

Во вступительной части дается краткий обзор предшествующих военных действий, в результате которых Будапешт был освобожден. Эта часть излагает победоносное продвижение советских войск в районе Будапешта в заключительной фазе Великой Отечественной Войны и значение окружения Будапешта, где были сосредоточены большие немецко-фашистские силы, которые, не щадя столицу, оказали отчаянное сопротивление. Твердым намерением фашистского главного командования было до последней возможности удержать столицу, так как для них она, как с политической, так и равным образом со стратегической точки зрения имела неизмеримое значение. После изложения роли Будапешта, особая глава посвящена разворачиванию венгерского движения сопротивления в столице, и его значению. О венгерском партизанском движении проводится также несколько, еще неопубликованных, документов.

Четвертая глава посвящена изложению осады и освобождения Будапешта. Подробно трактуется третья фаза освободительных военных действий, в ходе которых советское главное командование сделало все возможное, чтобы избежать осады Будапешта, и таким образом предотвратить излишнее кровопролитие и разрушение. К сожалению все усилия оказались напрасными, так как гитлеровские фашисты, поправ все международные законы, злодейски убили советских парламентариев, посланных советским главным командованием.

Заключительная часть статьи занимается началом новой жизни столицы после освобождения. Подчеркивается, что варварское опустошение, потери в людях и материальных ценностях были завершением 25-летнего господства фашизма Хорти, и несколько месячного господства нилашских предателей (скрещеннострельцев). Только благодаря сплочению венгерского народа и в первую очередь эффективной поддержке Венгерской Коммунистической Партии и Советской армии, удалось создать предпосылки, необходимые для начала новой жизни.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Györfly György: **Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára.** A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959, 168 old.

A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára sorozat új kötete Gy. két régebben megjelent tanulmányát tartalmazza. A Kurszán-cikk a Bud. Rég. XVI. kötetében, a másik értekezés a Századok 1958-as évfolyamában jelent meg. Mindkét cikk már megjelenésekor nagy feltűnést keltett, mert számos, az eddigi tudományos közvéleménnyel ellentétes megállapítást tartalmazott. Budapest történetére nézve a Kurszán váráról szóló cikk az utóbbi évek egyik legnagyobb nyereségét jelenti. Gy. munkáinak általában, de különösen ennek a két tanulmánynak jellemzője, hogy közismert tények új csoportosításával érthetővé válnak az eddig megmagyarázhatatlan történeti jelenségek. Módszertanilag is követésre méltó módon elemzi és választja szét a forrásokat, és részben ennek alapján, részben gazdag külföldi analógiák bemutatásával bizonyítja nemcsak azt, hogy nálunk is, akár a többi lovasnomád népnél, élt a kettős királyság intézménye, hanem így sikerül Kurszánt a kendével, Árpádot a gyulával azonosítani. Nem egy forrás említi Óbudán Kurszán várát. Ezek az adatok azt mutatják, hogy az ország szívéét a honfoglaláskor a kende nemzetsége szállta meg, székhelye itt, Óbudán volt. Kurszán halála után Árpád vette át a főhatalmat, s ezzel együtt Óbudát is. Gy. Kurszán várát a Nagyszombat utcai egykori római amfiteátrummal határozza meg. Tény tehát, hogy Óbuda a honfoglaláskor fejedelmi székhely volt, és ez igen fontos a város története szempontjából.

A másik tanulmány eredményekben oly gazdag, hogy nincs módunkban ebben a rövid ismertetésben minden kérdést érinteni. Várostörténeti szempontból azt kell kiemelni, hogy Gy. rámutat: — szemben az eddigi felfogással — a magyarság nem idegenkedett a váraktól. A vármegyék eredetileg az egyes nemzetségek szállásterületei voltak, a vár pedig a nemzetségek székhelye. István király idejében az államhatalom kisajátítja a megye területének egy részét, a várba királyi ispánt helyez, a vár köré pedig katonai elemeket telepít. Kétségtelen, hogy ez az elmélet részben ellentétben áll a vármegyerendszer szláv eredetét valló felfogással és nyilván még sok vitára fog alkalmat adni. Mindenesetre nem egy vár-